

1.

Visitatio Bathyaniana.

Parochia Komolanensis lecta Die 2ª Septembris Anno 1782. Praesentibus Domino Joanne Arady Canonico et Surogato Archidiacono Sofoniensi, Adamo Markonco V. Archidiacono Districtuali, Francisco Várady Plenipotentiato Praefecto Saffiano, Ladislaw Petrok Citius Sofoniensis Indice Nobilium, Ladislaw Medias Juratore, Antonio Keller, Josepho Sedely, et Stephano Wvari Fecale Archi Episcopali, religiois item Incolis Oppidi Komolan, et Corvont.

Parochia Komolanensis

Sphus I De Ecclesiae Situ

Ecclesia Matricis in oppido Komolany in per exiguo Colle situata dicitur ab oppido passibus ducentis. Ad hanc hyverno tempore; ut pote Collem versus; difficilior non nihil est accessus; haec tamen periculo incendii non est exposita, signi. Idem una excepta nullam aliam Domum sibi vicinam habeat. Circa Ecclesiam est mureo cinctum Cimiterium, illudque benedictum Sepultura Catholicorum atque aliqua taxa haecdem deservit.

Sphus II.

De exteriori, et interiori Structura Ecclesiae

Sex extensum est edificata ex lapidibus et uivis tegulis, tecta externe madericibus, interne vero quadratis lapidibus exposita. A frontispicio supereminet Ingressus scandulis rubro colore tinctis tecta, in qua sunt Campana 2^{ae} haurum maxima facile quindecim Centenarius ponderat, altera Centenarius Octo, quae 1772 iuxta iterum Anno eodem sumptibus Ecclesiae, et Communitatis restituta est, aepex D. Cechlanum Nagj Episcopum Themesiarionsem Consecrata. Tertia est Centenarius quatuor Omnes Harmonia bona, sed an duas Antigniores Consecrata sint non constat. Etiam Horologium in turri, est obvisi vetustatem minus accuratum; Campanile de lignum in medietate ipsius oppidi situatum ab Ecclesia passibus Centis dicitur pro Campanula Alphonantium 1775 per D. Comitem Antonium de Reva Episcopum Miletitanum, Suffraganeum Ovirgonensem Consecrata est deservit, atque si horarum Centum Novemdecim.

Sanctuarium.

ZUZANA LOPATKOVÁ

KANONICKÉ VIZITÁCIE 16. – 18. STOROČIA
V SLOVENSKÝCH DEJINÁCH

Zuzana Lopatková
**KANONICKÉ VIZITÁCIE 16. – 18. STOROČIA
V SLOVENSKÝCH DEJINÁCH**

TRNAVA
2021

Recenzenti:

Prof. PhDr. Mária KOHÚTOVÁ, CSc.

Prof. PhDr. ThDr. Peter ZUBKO, PhD.

Vysokoškolské učebné texty vyšli v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku.

Obálka: Archív Arcibiskupského úradu Trnava, fond Officium Vicariale Tyrnaviense, oddelenie Kanonické vizitácie, rok 1782, sign. I./1, Visitatio canonica Parochiae Szomolanensis.

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

<http://ff.truni.sk>

© Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., 2021

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021

ISBN 978-80-568-0442-1

OBSAH

Úvodom.....	5
1. Spoločensko-politická situácia a náboženské pomery v 16. - 18. storočí.....	7
2. Kanonická vizitácia ako historický prameň.....	20
3. Kanonické vizitácie na príklade Bratislavského arcidiakonátu v 16. storočí.....	28
4. Kanonické vizitácie na príklade Bratislavského arcidiakonátu v 17. storočí.....	31
5. Kanonické vizitácie na príklade Bratislavského arcidiakonátu v 18. storočí.....	41
Zoznam použitých prameňov.....	58
Zoznam použitej literatúry.....	60

ÚVODOM

Náboženské a kultúrne dejiny ako integrálna súčasť dejín majú svoje pevne stanovené miesto v systéme historickej vedy, pretože bez ich poznania nie je možné zachytiť mnohé iné súvislosti v dejinom vývoji. Jedným z historických prameňov, na základe ktorého možno rozsiahle zmeny v spoločnosti v období novoveku sledovať, je kanonická vizitácia. Z tematického hľadiska ide v prvom rade o skúmanie starších i novších náboženských dejín v období novoveku v kontexte strednej Európy, so zameraním na otázky reformácie, rekatolizácie, etnickej identity, otázku náboženstva v protihabsburských šľachtických povstaniach, ako aj ďalšie zložité spoločenské, hospodárske a sociálne premeny, ktorými v období novoveku prechádzala spoločnosť na našom území.

Aby výskum náboženských a kultúrnych dejín prinášal ďalšie poznatky a obohacoval historické poznanie, je nevyhnutné sa zamyslieť nad tým, aké sú možné výsledky tohto výskumu a ďalšie smery do budúcnosti. Náboženské, kultúrne, sociálne a hospodárske premeny ranonovovekej spoločnosti sú javom veľmi zložitým. Tieto premeny je možné sledovať vo viacerých, navzájom sa prelínajúcich rovinách a tak prezentovať historické javy v ich chronologickej a obsahovej prepojenosti. v jednotlivých oblastiach dnešného Slovenska tieto procesy prebiehali v rozličnej intenzite, je potrebné vziať to do úvahy a postupne zmapovať celé územie Slovenska. na základe zhromaždenia a analýzy pramennej bázy potom môžeme pristúpiť k rekonštrukcii historických udalostí, k ich sledovaniu a porovnávaniu, a tak osvetliť spoločenský, kultúrny a duchovný rozvoj jednotlivých území Slovenska v období raného novoveku.

Základným cieľom prezentovaných vysokoškolských učebných textov je predstaviť jeden z historických latinských prameňov, dôležitý pre slovenské novoveké dejiny, konkrétne kanonickú vizitáciu. na predstavenie štruktúry vizitačnej zápisnice v jednotlivých obdobiach raného novoveku sme si vybrali kanonickú vizitáciu farnosti Smolenice, ležiacej na území západného Slovenska. Smolenice boli v období raného novoveku mestečkom a zároveň cent-

rom Smolenického panstva. Originálne historické pramene, ktoré sú nevyhnutné pri spracovávaní jednotlivých problémov, súvisiacich s náboženskými a kultúrnymi interakciami v minulosti, budú mať poslucháči histórie možnosť študovať a interpretovať pre svoje bádateľské ciele. Z uvedeného dôvodu sú súčasťou teoretických textov aj praktické ukážky historických prameňov z rôznych období, viažucich sa k istej lokalite, v pôvodnom latinskom jazyku, v štandardnom edičnom prepise. Využitie bohatého pramenného materiálu kanonickej vizitácie je nesmierne široké, a to nielen pre samotnú históriu ako vedu. Zdrojom cenných údajov sú rovnako pre dejiny umenia ako takého, pre dejiny výtvarného umenia, dejiny umeleckého remesla, dejiny hudby a hudobných nástrojov, dejiny kultúry, dejiny školstva, knihovedu, hospodárske dejiny, dejiny zdravotníctva, demografiu a štatistiku, topografiu, jazykovedu, etnografiu, pomocné vedy historické a prirodzene národné alebo všeobecné dejiny.

Zuzana Lopatková
Filozofická fakulta TU v Trnave

1. SPOLOČENSKO-POLITICKÁ SITUÁCIA A NÁBOŽENSKÉ POMERY V 16. - 18. STOROČÍ

V období 16. a 17. storočia sa v politických, hospodárskych, kultúrnych aj náboženských dejinách Uhorska, a teda aj dnešného Slovenska odohrali viaceré zásadné udalosti, ktoré významným spôsobom ovplyvnili osudy krajiny v ďalších storočiach. Medzi rozhodujúce faktory, ktoré nepriaznivo ovplyvňovali spoločensko-politickú situáciu u nás, patrili predovšetkým Turci, protihabsburské šľachtické povstania a s nimi spojené boje a prenasledovania vyznavačov určitej konfesie. Hlavnou, kľúčovou udalosťou celého tohto obdobia bol protihabsburský odboj, teda viac než sto rokov trvajúci zápas širokej domácej opozície proti Habsburgovcom. Pôvodne politická podstata sporu panovníka so silnými uhorskými a sedmohradskými stavmi bola hneď od svojho začiatku spojená s obranou slobody vierovyznania protestantov proti silnejúcej rekatolizácii, tvoriacej dôležitú súčasť panovníckej politiky Habsburgovcov. Až vojenská porážka šľachtického odboja a uzavretie Satumarského mieru (1711) určili pevné hranice ďalšieho vývoja Uhorska, a rovnako jeho postavenie v stredoeurópskej Habsburskej monarchii.

Po širokom rozmachu reformácie, ktorú odštartoval v roku 1517 Martin Luther, sa po rozštiepení dovedy jednotnej kresťanskej cirkvi na katolíkov a protestantov samotná rímskokatolícka cirkev ocitla v náročnej pozícii. Predovšetkým sa usilovala získať pozície, ktoré strácala v priebehu reformácie. Cirkev si musela znovu zadefinovať aj svoju organizačnú štruktúru. Práve organizačná štruktúra a obnova cirkevného života boli v rukách domácej cirkevnej hierarchie a stúpcov katolíckej cirkvi (predovšetkým z radov šľachty). Nevyhnutným predpokladom obnovy cirkvi bol schopný a vzdelaný klérus a primeraná sieť farností. Mnohé v tomto smere odhalili kanonické vizitácie z čias ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha (1553 - 1568). Farnosti na území Ostrihomského arcibiskupstva boli príliš rozsiahle, nedostatočne finančne zabezpečené, a mnohé z nich aj dlhodobo neobsadené katolíckymi duchovnými. Nové nároky na náboženský život veriacich, ktoré

do života uviedol Tridentský koncil, nevyhnutne vyžadovali trvalú prítomnosť kňaza vo farnosti a jeho dostatočné hmotné zabezpečenie. Základným a nevyhnutým predpokladom úspešnej rekatolizácie bola nielen existencia takéhoto kňazstva, ale aj jeho vzdelanie a schopnosti. Práve na základe dekrétov Tridentského koncilu sa nástrojom disciplinizácie nižšieho kléru stali kanonické vizitácie farností a diecézne synody. Všetky tieto inštitúcie však mohli vzniknúť a pôsobiť len vďaka potrebnému finančnému zabezpečeniu. V priebehu 17. storočia tak vznikali mnohé základiny, ktoré sa stali jedným zo základných predpokladov obnovy rímskokatolíckej cirkvi v Uhorsku a nástrojom jej financovania.

Začiatky rekatolizácie a obrody náboženského života sú v Uhorsku spojené s už spomenutým menom ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha (1553 – 1568). Oláha v jeho rekatolizačnej činnosti ochotne podporoval aj cisár Ferdinand I. Ešte skôr, ako sa Tridentský koncil skončil, pustil sa Oláh do uskutočňovania niektorých jeho ustanovení. Keďže koncil stanovil, aby biskupi často zvolávali diecézne alebo provinciálne synody, Oláh v roku 1559 zvolal do Bratislavy všetkých siedmich uhorských biskupov, kde rozhodli, že najprv uskutočnia diecézne synody a potom zvolajú provinciálnu synodu. Jedine Oláh to uskutočnil; do Trnavy zvolal diecézne synody v rokoch 1560, 1561, 1562, 1564 a 1566. na nich poučoval kňazstvo o viere, čím sa snažil odstrániť neporiadky v disciplíne. Nástojil na tom, aby sa cirkevné obročia dávali iba dobrým kňazom, a nevhodní aby boli zo svojich benefícií odstránení. na výchovu kňazstva založil Oláh v roku 1566 v Trnave seminár, ako prvý na Slovensku. Kvôli tomu, aby dobre poznal pomery vo svojom rozsiahlom arcibiskupstve, rozposlal v rokoch 1559 – 1564 do jednotlivých arcidiaconátov vizitátorov. Záznamy z desiatich arcidiaconátov sa nám zachovali dodnes. za vlády cisára Maximiliána II. už M. Oláh stratil pevnú oporu vo svojich reformných úsiliach. V obrane rímskokatolíckej viery a reformnom hnutí Oláhovi pomáhali najviac jezuiti, ktorých v roku 1561 povolal do Trnavy.

Oláhovo dielo však zostalo nedokončené a po smrti Ferdinanda I., ale najmä M. Oláha pokračovali náboženské neporiadky. Ostrihomským arcibiskupom sa stal Anton Vrančič (vymenova-

ný v roku 1568). po jeho smrti Ostrihomské arcibiskupstvo zostalo dlhšiu dobu uprázdnené. Táto skutočnosť znamenala negatívny moment pre pokračovanie cieľavedomej práce arcibiskupa M. Oláha, v Uhorsku boli koncom 16. storočia protestanti vo väčšine.

Skutočná rekatolizácia územia dnešného Slovenska sa začala začiatkom 17. storočia, kedy bol v roku 1607 vymenovaný za ostrihomského arcibiskupa a kardinála František Forgáč (predtým nitriansky biskup; arcibiskup v rokoch 1607 – 1615). Bol vychovaný v potridentskom duchu v jezuitských školách. V roku 1615 zvolal synodu do Trnavy, v tom istom roku aj znovu uviedol jezuitov do Trnavy (tí pre rozličné ťažkosti, spojené s novozaloženým jezuitským kolégiom, po veľkom požiari v roku 1567 opustili Trnavu). Podporoval tiež činnosť jezuitu Petra Pázmaňa, ktorý sa usiloval priviesť späť do rímskokatolíckej cirkvi mnohé popredné šľachtické rodiny.

Náboženské pomery v Habsburgovcami ovládanej časti Uhorska nemali vo vtedajšej Európe obdobu. na čele krajiny bol síce katolícky panovník, ale obrovský počet protestantskej šľachty v krajine spôsobil, že katolícke bohoslužby sa na mnohých miestach zakazovali a katolícky klérus čelil útokom. Situáciu sa pokúsil zmeniť cisár Rudolf II., ktorý sa rozhodol, že aspoň v slobodných kráľovských mestách posilní postavenie rímskokatolíckej cirkvi, a to podľa princípu Augsburgského náboženského mieru (koho panstvo, toho náboženstvo) z roku 1555. Cisár z titulu patronátneho práva ako najvyšší zemepán a patrón slobodných kráľovských miest sa cítil byť oprávnený zasiahnuť do náboženských pomerov v Košiciach, ale narazil na odpor košických mešťanov. Preto na jeho pokyn zasiahlo vojsko a hornouhorský kapitán B. Belgiojoso zabral evanjelikom a kalvínom všetky kostoly a ich kazateľov vypovedal z mesta. V roku 1604 tak cisár Rudolf II. obnovil platnosť zákonov proti protestantom zo 16. storočia. Priamym podnetom k prvému otvorenému povstaniu voči dvoru tak bol cisárov rozkaz, aby protestanti vrátili katolíkom Dóm sv. Alžbety v Košiciach.

Rekatolizačné snahy vyvolali odpor protestantov, a to najmä skutočnosť, že kostoly spolu so zemepánmi prechádzali do rúk rímskokatolíkov. S navracaním sa šľachty do rímskokatolíckej

cirkvi strácali protestanti svoju silu, a bola to jedna z príčin, prečo v priebehu 17. storočia organizovali a podporovali ozbrojené povstania proti cisárom (tzv. protihabsburské šľachtické povstania). Dejiskom týchto dlhých bojov sa stalo najmä územie dnešného Slovenska. V októbri 1604 sa protestantské stavy vzbúrili pod vedením sedmohradského kniežaťa Štefana Bočkaja. Pri príležitosti Bočkajovho povstania sa podarilo evanjelikom natrvalo oddeliť od rímskokatolíckej cirkvi, keď si vymohli vo Viedenskom mieri náboženskú slobodu (1606). Mierová zmluva sa stala dôležitým medzníkom v ďalšom politickom aj náboženskom vývoji krajiny. Najdôležitejším bodom bolo zaručenie náboženskej slobody pre privilegované vrstvy a vojakov pohraničných posádok. Uhorský snem v Bratislave v roku 1608 schválil mierové články. na základe tohto náboženského mieru o dva roky neskôr uhorský palatín Juraj Turzo zvolal uhorských protestantov na synodu do Žiliny. na Žilinskej synode (1610) prišlo k verejnému zorganizovaniu evanjelikov ako osobitnej cirkvi: ustanovili si samostatné cirkevné zriadenie na čele s tromi superintendentmi. za superintendentov (biskupov) zvolili troch slovenských farárov: bytčianskeho Eliáša Lániho, breznianskeho Samuela Melika a bojnického Izáka Abrahamidesa. Keď v roku 1614 palatínov brat Krištof Turzo zvolal pre východné Slovensko synodu do Spišského Podhradia, na ktorej boli zriadené ďalšie dve superintendencie (pre Spišskú a Šarišskú stolicu a pre mestá Pentapolitany na východnom Slovensku), protestantská reformácia na území dnešného Slovenska bola zavŕšená. Reakciou rímskokatolíckej cirkvi na Žilinskú synodu bolo zvolanie synody do Trnavy v roku 1611 arcibiskupom Františkom Forgáčom, kde bola nielenže odsúdená Žilinská synoda, ale z iniciatívy Petra Pázmaňa synoda potvrdila povinný celibát kňazov a prijímanie Eucharistie pod jedným spôsobom. Ako sme už spomenuli, jezuitov opäť pozvali do Trnavy, kde v roku 1615 založili kolégium, a Trnava sa tak stala dôležitým centrom ich misijnej aktivity na západnom, a neskôr aj strednom Slovensku.

Obrovskú prácu na poli upevnenia rímskokatolíckej viery v Uhorsku vykonal ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň (1616 – 1637), ktorý sa stal nástupcom F. Forgáča na ostrihomskom arcibiskup-

skom stolci. vo svojej činnosti kládol najväčší dôraz na prinavrátenie šľachtických rodín do rímskokatolíckej cirkvi, pretože s nimi sa vracali aj všetky kostoly na ich majetkoch, a zväčša aj poddaní. Viaceré diela napísal v maďarčine, aby si tieto popredné uhorské rody získal. Jeho činnosť, umocnená príslubmi ekonomických výhod zo strany panovníka, priviedla späť ku katolicizmu viac než 30 rodov z radov vysokej šľachty. Medzi nimi boli napríklad Forgáčovci, Baťániovci, Révajovci, Drugetovci, Esterházirovci a ďalší. Taktiež sa usiloval zlepšiť činnosť duchovenstva, s týmto cieľom zvolal v rokoch 1629 a 1630 synody do Bratislavy, v roku 1633 synodu do Trnavy. na to, aby jeho rekatolizácia bola úspešná a trvalá, potreboval vybudovať dobré školy. Preto založil jezuitské kolégiá: v Trnave (1616) a v Bratislave (1626). Avšak jeho najväčšie dielo v tejto oblasti spočíva v založení Trnavskej univerzity (1635). Okrem toho zakladal semináre pre výchovu kňazstva (napr. viedenské Pázmaneum v roku 1623). Ako najlepší znalec vtedajších náboženských pomerov v Uhorsku podal v roku 1622 o nich správu Sv. stolici v Memorande z 20. júna 1622 s názvom *Modus iuvandi religionem in Hungaria*, v ktorej vykreslil vtedajší stav rímskokatolíckej cirkvi v Uhorsku.

V rekatolizačnom úsilí nemožno opomenúť zásluhy jezuitskej rehole, ktorej činnosť v priebehu 17. storočia mala pre náboženský život, ale aj pre kultúru obrovský význam. Jezuiti prispeli v značnej miere k tomu, že Slovensko sa z veľkej časti stalo opäť (prevažne) rímskokatolíckou krajinou. Mnohí jezuiti počas povstania položili za svoju vieru svoj život, pravda, mnohé obete boli na oboch stranách rozdelenej viery. Napätie medzi rozdelenými vierovyznaniami však zostalo aj za vlád Ferdinanda II. (1619 – 1637) a Ferdinanda III. (1637 – 1657), ba vyvrcholilo v rôzne násilnosti počas všetkých protihabsburských šľachtických povstání. Ďalšie dve protihabsburské povstania boli súčasťou celoeurópskej tridsaťročnej vojny a v oboch hrala obrovskú úlohu náboženská otázka. Keď sedmohradské knieža Gabriel Betlen začal so súhlasom Turkov v auguste 1619 prvé ťaženie do Uhorska, v Košiciach sa vyhlásil za ochrancu nekatolíckeho náboženstva. Povstanie sa skončilo mierom, uzavretým v roku 1622 v Mikulove, ktorý vrátil náboženské pomery do roku 1608.

Ďalšie povstanie sedmohradského kniežaťa Juraja I. Rákociho bolo súčasťou protihabsburskej koalície, pričom najmä Francúzi a Švédi ho lákali na vstup do vojny. vo februári 1644 sa preto vydal zo Sedmohradska na pochod s cieľom zmocniť sa slovenských stolíc a spojiť sa so Švédmi, ktorí medzitým prenikli na Moravu. Povstanie bolo ukončené Lineckým mierom v decembri 1645, ktorý Rákoci uzavrel s cisárom Ferdinandom III. na základe mierových klauzúl získali protestanti viac ústupkov. Náboženských záležitostí sa týkali štyri hlavné body. Náboženská sloboda bola rozšírená najdôležitejším bodom, že bola prijatá zásada slobodného vyznania viery aj pre poddanské obyvateľstvo. Vyhnaní kňazi sa mohli vrátiť do svojich farností tam, kde si to ľud želal, a protestantom odobraté kostoly sa mali reštituovať. Mier mal potvrdiť Uhorský snem, ktorý sa zišiel v Bratislave v auguste 1646. Proti jeho ratifikácii sa postavili viacerí katolícki magnáti na čele s ostrihomským arcibiskupom Jurajom Lipajom. Nakoniec bola mierová zmluva ratifikovaná s dodatkom, že protesty kléru a niekoľkých magnátov sú neplatné. Totiž pôvodná požiadavka protestantov na reštitúciu 400 kostolov, ktoré po roku 1606 prešli do rúk rímskokatolíkov, sa ukázala ako nereálna. Náboženské pomery sa tak veľmi zmenili, že Uhorský snem odsúhlasil prinavrátenie iba 90 kostolov, z nich viac ako dve tretiny (62) ležali na území dnešného Slovenska.

Väčšina magnátov, žijúcich na území dnešného Slovenska, opustila protestantské cirkvi a stali sa z nich rímskokatolíci (Rákociovci, Ilešháziovci, Nádašdiovc, Vešeléniovci). Zo svojich rozsiahlych majetkov vyhнали alebo vypovedali protestantských duchovných. Katolícka cirkev postupne silnela a na východnom Slovensku ju navyše posilnila Užhorodská únia, uzavretá ešte v roku 1646. Šesťdesiattri pravoslávnych kňazov sa podrobilo primátu pápeža a stali sa príslušníkmi pomaly sa rozrastajúcej gréckokatolíckej cirkvi. Gréckokatolícka alebo uniatská cirkev sa udomácnila medzi pôvodne pravoslávnyimi Rusínmi, ktorí žili na území Šarišskej, Spišskej, Zemplínskej, Gemerskej a Abovskej stolice. V júni 1655 cisár Leopold I. prisahal pri bratislavskej korunovácii, že bude dodržiavať ustanovenia Viedenského aj Lineckého mieru, ale uhorský klérus sa necítil byť nimi viazaný. Katolícki biskupi

sa na synode v Trnave dohodli, že budú bojovať za neplatnosť oboch mierových zmlúv. Vzťahy medzi katolíkmi a protestantami sa postupne vyostrovali, pričom paralyzovali aj rokovanie Uhorského snemu, ktorý zasadal v roku 1662. Väčšina evanjelikov snem opustila a v stoliciach, kde mali prevahu, vyhlásili snemové ustanovenia za neplatné. Vnútoraná kríza krajiny sa ešte viac prehĺbila, keď po vojne s Turkami v roku 1664 cisár Leopold I. uzavrel s nimi veľmi nevýhodný, tzv. Vašvársky mier. Voči cisárovi sa postupne sformovala magnátska opozícia, sklamaná nevýhodným mierom, ktorej cieľom bolo zbaviť sa Habsburgovcov, dohodnúť sa s Turkami a obnoviť integritu krajiny. Hlavným organizátorom sprisahania bol palatín František Vešeláni, s ktorým spolupracoval ostrihomský arcibiskup Juraj Lipaj, chorvátsky bán Peter Zrínsky a magnát František Rákoci.

Počiatky zavedenia absolutistickej vlády v Uhorsku sa viažu k panovníkovi Leopoldovi I. (1657 – 1705). Aby zabránil opakovaným (nielen) náboženským nepokojom, zrušil protestantom nimi vydobyté slobody, ponechal im len niekoľko tzv. artikulárnych kostolov, kde si mohli vykonávať svoje bohoslužby. Možno konštatovať, že za vlády Leopolda I. prišlo v krajine k upevneniu katolicizmu. Uhorskí biskupi, ktorí nikdy nedali svoj súhlas k uzákoneniu náboženskej slobody evanjelikov a kalvínov na snemoch po Viedenskom mieri s Bočkajom (1606, 1608) a po Lineckom mieri s Rákocim (1645), využili túto priaznivú politickú situáciu na podniknutie veľkej akcie proti protestantom. Rekatolizačná akcia sa začala odobraním kostolov nekatolíkom v kráľovských mestách. Pritom sa opierali o zásadu, že mestá sú kráľovým majetkom, a preto v nich kráľ nekatolícke kostoly nemusí trpieť. Až Tököliho povstanie donútilo panovníka k čiastočným ústupkom voči protestantom. Absolutistická vláda v Uhorsku v tomto období definuje ideál štátu ako štát s jediným náboženstvom, ktoré je rímskokatolícke. Nové rekatolizačné úsilie sa uberalo inými cestami ako za čias M. Oláha a P. Pázmaňa; teraz sa opieralo viac o svetskú moc panovníka, ako o vlastnú reformnú činnosť.

Aj viedenský dvor využil likvidáciu sprisahania na upevnenie svojej moci. Uhorská ústava a autonómia boli suspendované, úrad

uhorského palatína bol zrušený, Uhorský snem nezasadal. Úplnou správou kráľovstva bol od februára roku 1673 poverený nový úrad, gubernium. na základe nariadenia Leopolda I. boli v krajine niekoľkonásobne zvýšené dane, na ktorých musela participovať aj šľachta. Proti novým poriadkom protestovali aj uhorskí preláti na čele s ostrihomským arcibiskupom Jurajom Selepečníom. Predstavitelia rímskokatolíckej cirkvi však od dvora dostali možnosť uskutočniť v krajine rozsiahle rekatolizačné opatrenia. Zakázali protestantské bohoslužby a v Bratislave zinscenovali dva veľké procesy s evanjelickými kňazmi a učiteľmi. V roku 1673 súdili 33 slovenských evanjelických duchovných zo stredoslovenskej oblasti. V nasledujúcom roku predvolali všetkých protestantských duchovných a učiteľov prevažne z územia dnešného Slovenska do Bratislavy, kde ich nútili buď k opusteniu krajiny, alebo konvertovaniu na rímskokatolícku vieru. Viacerí boli uväznení alebo transportovaní na galeje, či inak prenasledovaní.

Keď v lete roku 1678 kuruci podnikli ďalší úspešný vpád na dnešné Slovensko a do ich čela sa postavil šľachtic Imrich Tököli, vypuklo ďalšie z protihabsburských šľachtických povstaní. Kvôli neúspechom vlastných vojsk cisár Leopold I. ponúkol Tökölimu prímerie a bol ochotný prinavrátiť Uhorsku autonómne postavenie. Na jar roku 1681 po deväťročnej prestávke zvolal snem do Šopronu, na ktorom bolo zrušené gubernium, potvrdili sa šľachtické výsady, a bol obnovený úrad palatína. Najzložitejšie rokovania prebiehali o náboženskej otázke. Snem napokon prijal zákony, ktoré čiastočne obnovili náboženskú slobodu, ale pre protestantov boli sklamaním. Evanjelické bohoslužby sa mohli vykonávať len na zákonom vyhradených, tzv. artikulárnych miestach, toto obmedzenie sa však netýkalo územia na osmanskej hranici, ani vo východoslovenskej oblasti pod kontrolou kurucov. Nespokojnosť protestantov s výsledkami snemu bola pre Tököliho zámerom na pokračovanie v bojoch proti cisárovi. Imrich Tököli si na jar 1682 zaistil prísľub priamej tureckej pomoci a do jesene 1682 sa zmocnil východného a stredného Slovenska. Pod Fiľakovským hradom ho budínsky paša vyhlásil za vládcu stredného Uhorska. v nasledujúcom roku sa Turci poslednýkrát pokúsili dobyť Viedeň aj za asistencie Tököliho kuru-

cov. ale porážka osmanskej armády pod hradbami hlavného mesta habsburskej ríše 12. septembra 1683 znamenala nielen postupný koniec kuruckého odboja, ale aj počiatok veľkej oslobodzovacej vojny, ktorá trvala až do konca storočia. V januári 1684 cisár Leopold I. prisľúbil úplnú amnestiu každému, kto mu zloží prisahu vernosti. Postupne sa cisárovi darilo aj vojensky a kurucké oddiely na západnom a strednom Slovensku boli zlikvidované. Na väčší odpor narazili cisárske oddiely iba na východe Slovenska, kde bola základňa kuruckého hnutia, ale i tu sa v septembri 1685 vzdal Prešov a zakrátko na to aj Košice. Násilie zo strany cisárskych vojsk vyvrcholilo činnosťou delegovaného súdu v Prešove na jar roku 1687, kde tribunál pod dohľadom generála Antonia Caraffu poslal na smrť 24 osôb a viac ako 300 šľachticom skonfiškovoal majetky. Kruté mučenie podozrivých a neustále rastúci počet obvinených zastrašil uhorskú šľachtu, ktorá na Uhorskom sneme v Bratislave v októbri 1687 bola ochotná súhlasiť aj s ústupkami. Leopold I. v rámci kompromisu zrušil prešovský súd, nariadil prepustiť obvinených a reštituovať skonfiškované majetky.

Náboženské pomery v Uhorsku v 17. storočí tak charakterizovalo postupné organizačné sformovanie sa jednotlivých protestantských cirkví, konsolidácia rímskokatolíckej cirkvi a následná rekatolizácia krajiny. Napriek tomuto konštatovaniu, náboženské pomery v krajine boli nepriaznivé. Na jednej strane medzi oboma hlavnými protestantskými cirkvami vládla nevraživosť, kedy evanjelická cirkev ostro vystupovala najmä proti kryptokalvinizmu, na druhej strane všetky protestantské cirkvi museli čeliť rýchlo sa vzťahujúcej rekatolizácii. Tá dosiahla obrovské úspechy najmä po nástupe ostrihomských arcibiskupov Františka Forgáča a Petra Pázmaňa. Násilná rekatolizácia, spočiatku sprevádzaná najmä zaberaním kostolov a škôl a vyhánaním protestantských kňazov, v druhej polovici 17. storočia prerástla až do snáh o likvidáciu protestantských cirkví. Na to mala slúžiť všeobecná konfiškácia kostolov po Vešelého prisahaní, ako aj súdy s protestantskými kňazmi v rokoch 1673 – 1674. Posilnenie postavenia rímskokatolíckej cirkvi aj samotnú rekatolizáciu sprevádzala intenzívna činnosť reholí, najmä jezuitov, františkánov, minoritov a pavlínov.

Počiatky zavedenia absolutistickej vlády v Uhorsku sa viažu k panovníkovi Leopoldovi I. (1657 – 1705). Aby zabránil opakovaným (nielen) náboženským nepokojom, zrušil protestantom nimi vydobyté slobody, ponechal im len niekoľko tzv. „artikulárnych“ kostolov, kde si mohli vykonávať svoje bohoslužby. Možno konštatovať, že za vlády Leopolda I. prišlo v krajine k upevneniu katolicizmu. Až Tököliho povstanie donútilo panovníka k čiastočným ústupkom voči protestantom. Absolutistická vláda v Uhorsku definuje ideál štátu ako štát s jediným náboženstvom, ktoré je katolícke. Nové rekatolizačné úsilie sa uberalo inými cestami ako za čias M. Oláha a P. Pázmaňa; teraz sa opieralo viac o svetskú moc panovníka, ako o vlastnú reformnú činnosť. Vládne kruhy vylúčili náboženské otázky z programu snemových zasadnutí a rozhodovali o nich vládnymi nariadeniami.

Prvé veľké a zásadné nariadenie vo veci náboženstva vydal panovník Karol III. 21. marca 1731 pod názvom *Resolutio Carolina*. Ustanovenia Viedenského a Lineckého mieru vôbec neuznávalo a za základ prevzalo iba zákony z rokov 1681, 1687 a Leopoldove nariadenia. Podľa rezolúcie mohli mať protestanti verejné bohoslužby iba na artikulárnych miestach, kam sa smeli schádzať aj ľudia z iných miest. Na ostatných, tzv. neartikulárnych miestach mohli mať len súkromné pobožnosti (t.j. každá rodina si mohla čítať sv. Písmo a náboženské knihy). Ustanoviť protestantských duchovných a voliť superintendentov bolo možné len s kráľovským povolením. Katolícke duchovenstvo malo dozerať na ich činnosť, najmä na to, či správne vysluhujú sviatosť krstu. V manželskom práve podliehali protestanti katolíckym biskupom, ktorí ale mali rozhodovať podľa predpisov patričného vierovyznania. Na neartikulárnych miestach patrili aj nekatolíci pod duchovnú správu katolíckeho farára a museli mu odovzdávať aj patričné dávky. Verejné úrady mohli zastávať len tí, ktorí zložili predpísanú úradnú prisahu. V niektorých krajoch, kde protestanti tvorili väčšinu obyvateľstva, narážalo vykonanie rezolúcie na ťažkosti a vláda musela ponechať nekatolíkom väčšie práva. Na západnom Slovensku však rezolúcia nadobudla platnosť, čo malo za následok pokatolíčenie ďalších protestantov.

Je všeobecne známe, že významný medzník v politických aj náboženských dejinách Uhorska predstavuje panovanie Márie Terézie (1740 – 1780). Mária Terézia bola úprimnou katolíčkou a spočiatku pokračovala podľa smerníc Karolovej rezolúcie. V kráľovskej miestodržiteľskej rade mala osobitnú cirkevnú komisiu, ktorá jej pripravovala náboženské nariadenia. Týchto nariadení panovníčka vydala veľké množstvo. Niektoré určujú tresty pre odpadlíkov (apostatov), ktorí by prestúpili z katolíckej viery na protestantskú, ďalšie predpisy sa týkali miešaných manželstiev, platenia štálových poplatkov, volania katolíckeho kňaza k umierajúcim, povinností nekatolíkov prispievať na stavbu katolíckych kostolov atď. Panovníčka zasiahla aj do takých citlivých otázok náboženského života, akými bol počet náboženských sviatkov. Túto jej žiadosť pápež Benedikt XIV. schválil v roku 1754. Mária Terézia robila vo svojej reformnej politike niektoré veľmi závažné kroky, ktoré na jednej strane podporovali cirkevný život, no na strane druhej ho zase obmedzovali. Napríklad vyhradila štátu dozor nad celým cirkevným majetkom, zakázala kňazom posilať peniaze do cudziny, obmedzila cirkevnú právomoc v cirkevnom manželskom práve v prospech štátu, vydala predpisy o teologickom štúdiu a o vedení cirkevných matrik. Ďalej podrobila teologické spisy, vydané na území jej vlády štátnej cenzúre. Osobitné nariadenia panovníčky sa týkali aj reholí (určenie najvyššieho možného počtu rehoľníkov, zrušenie oslobodenia kléru od daní a i.).

V praktickom živote bol vo všeobecnosti za vlády Márie Terézie medzi katolíkmi a protestantmi pomerne pokojný pomer. Násilensť a výtržnosť, ako ich poznáme zo 17. storočia, boli v polovici 18. storočia už len výnimkami.

Významne zasiahla panovníčka aj do cirkevnej organizácie tak, že v roku 1776 rozdelila rozsiahlu Ostrihomskú diecézu a zriadila tri nové biskupstvá: Spišské, Rožňavské a Banskobystrické biskupstvo. Trinásť fár z Ostrihomskej arcidiecézy pozdĺž rieky Nitry pripojila k Nitrianskej diecéze, a tým sa dve časti diecézy spojili v jeden celok. Pravda, tento plán uskutočnila po jeho schválení Sv. Stolicou. Od roku 1770 si Mária Terézia vyhradila právo vymenúvať kanonikov sídelných a kolegiálnych kapitúl,

a vymenúvať farárov v 16-tich spišských mestách, vrátených v roku 1772 z poľského zálohu. Keď v roku 1773 bola pápežom Klementom XIV. zrušená Spoločnosť Ježišova, v Rakúskej monarchii Mária Terézia dlho váhala dať súhlas k tomuto zrušeniu, lebo voči jezuitom bola priaznivo naklonená. Samotná promulgácia breve bola oddialená až na október 1773, aby sa zabránilo rozchytaniu jezuitského majetku. Z jezuitských majetkov vytvorila Mária Terézia v roku 1780 študijný, náboženský a univerzitný fond (základinu). Niektoré jezuitské majetky boli určené aj na zabezpečenie potrieb a benefícií novoustanovených biskupstiev a fár.

V druhej polovici vlády Márie Terézie sa začínajú vo väčšej miere prejavovať vplyvy osvietenstva. Základom osvietenstva bol filozofický racionalizmus, z ktorého vyplýval kult rozumu a odmietanie autority v náboženstve. Z toho vyplývalo zlaicizovanie štátu, čo napokon viedlo k protikatolíckym zákrokom (josefinizmus). Už za panovania Márie Terézie boli jej radcami mnohí zástancovia osvietenských myšlienok. Pravým osvietenským panovníkom však bol až Jozef II. Čoskoro po svojom nastúpení na trón vydal Tolerančný patent (25. 10. 1781), a to bez ohľadu na práva a vývinové danosti z minulosti, i napriek odporu uhorskej šľachty. Nekatolíci (obyvatelia augsburskej, helvétskej konfesie a pravoslávni) ním dostali náboženskú slobodu, hoci s niektorými obmedzeniami: zostal rozdiel medzi súkromným a verejným vykonávaním náboženstva. Jednoznačne im však udelil právo slobodne vykonávať náboženstvo a udelil im všetky občianske práva. Napr. tam, kde žilo aspoň 100 rodín, si mohli postaviť kostol (ale bez veže a s bránou do ulice) aj školu, mohli si vydržiavať duchovného i učiteľa. Nekatolíci mohli dostať verejné úrady a nikto ich nesmel nútiť k prisaha, ktorá by sa protivila ich náboženskému presvedčeniu. Katolícke duchovenstvo nemalo právo vizitovať protestantov, superintendenti mohli slobodne navštevovať svoje cirkvi a zvolávať synody. Zakazovala sa náboženská diskriminácia v cechoch. Osobitné ustanovenia sa týkali aj miešaných manželstiev. Nekatolíci sa teda zrovnoprávnili s katolíkmi, avšak katolícke náboženstvo zostalo naďalej štátnym náboženstvom. Štátnu (rímskokatolícku) cirkev sa snažil podriaďiť svojím záujmom nariadením *Placetum regium*. Týmto reguloval

pápežské a biskupské výnosy, zrušil osobitné cirkevné súdy, zakázal priamy styk s pápežskou kúriou.

Cisár Jozef II. venoval veľkú pozornosť cirkevným inštitúciám, teda kláštorom a výchove seminaristov. Dňa 6. decembra 1781 svojím najvyšším kráľovským nariadením, adresovaným uhorskému kancelárovi, zrušil všetky kontemplatívne rehole v Uhorsku (pavlínov, benediktínov, premonštrátov, klarisky, cistercitov) ako spoločensky neužitočné. Ostatné rehole, najmä žobravé zrušil čiastočne. Tomuto cisárovmu zásahu padlo za obeť asi 600 kláštorov. Zo skonfiškovaného kláštorného majetku vytvoril „náboženský fond“, ktorý slúžil na rozličné cirkevné a charitatívne ciele, zriaďovanie nových odľahlých fár a pod. Nedostatočná starostlivosť o kláštorné majetky v dôsledku zmeny majiteľa často spôsobovala ich postupnú deštrukciu (napr. klarisky v Trnave i Bratislave).

Biskupom odňal Jozef II. právo vychovávať klerikov a v roku 1783 založil tzv. generálne semináre (na území Slovenska v Bratislave). Práve medzi najradikálnejšie cirkevné reformy osvietenckého panovníka Jozefa II. patrí ideál „jozefínskeho farára“. Pre túto reformu katolíckej duchovnej správy realizoval ideu jednotnej výchovy kňazov. Dňa 30. marca 1783 vyšlo nariadenie o zriadení generálnych seminárov, v ktorom cisár nariadil, aby od 1. 11. 1783 boli zrušené filozofické a teologické štúdiá vo všetkých ústavoch a kláštoroch. Kandidáti, ktorí mali po 6-tich rokoch opustiť tento seminár, mali byť pokladaní za všeobecne vzdelaných mužov, ktorí mali účinkovať medzi pospolitým ľudom aj ako šíritelia osvety, ktorí sa dokážu dobre vyjadrovať v materinskom jazyku ľudu.

Jozef II. sa zamiešal aj do liturgie a modlitieb kléru. Predpísal jednoduchý bohoslužobný poriadok. Obrady spojené s výdavkami, procesie, púte a iné náboženské akcie zakázal, ďalej zakázal vystavovať a uctievať pozostatky svätých atď. Cirkevné reformy Jozefa II., najmä Tolerančný patent znamenal koniec (ešte) stredovekého názoru, že panovník je prirodzeným ochrancom katolíckej cirkvi. Počnúc Jozefom II. sa začína moderné chápanie štátovedy, podľa ktorého štát zachováva neutralitu voči všetkým náboženským vierovyznaniam. Od vlády Leopolda I. až po vládu Jozefa II. ide teda dejinný vývoj od nepriameho potláčania protestantov až po ich tolerovanie.

2. KANONICKÁ VIZITÁCIA AKO HISTORICKÝ PRAMEŇ

Právnym podkladom pre kanonické vizitácie rímskokatolíckej proveniencie je *Corpus iuris canonici*, ktorého kánony 245, 301 § 2, 343 § 1-3, 344 § 1, 2, 345, 347, 420, 512 a v súvislosti s nimi aj ďalšie sa zaoberajú kanonickými vizitáciami. Objasňujú nám práva a povinnosti vizitátora, ako aj ich vykonávanie. Vykonávať kanonické vizitácie je právom každého biskupa na území vlastného biskupstva, kde má prednosť pred všetkými biskupmi a arcibiskupmi, okrem kardinálov, pápežských legátov a vlastného arcibiskupa – metropolitu. Biskup je viazaný každoročne vizitovať diecézu, buď celú, alebo jej časť tak, aby aspoň každých päť rokov vykonal vizitáciu celej diecézy sám, alebo ak by tak nemohol urobiť z nejakých vážnych príčin osobne, môže vizitáciu poveriť generálneho vikára, alebo inú osobu. Vizitáciu má vykonávať za pomoci aspoň dvoch duchovných z katedrálnej alebo kolegiátnej kapituly, avšak má sa vystríhať priveľkého sprievodu, aby tým nezapríčinil vizitovaným inštitúciám priveľké výdavky. Pri vizitácii sa majú preskúmať chrámy, kaplnky, oltáre a iné prostriedky pre vykonávanie bohoslužieb. Zároveň sa má preskúmať všetko, čo sa týka viery, mravov, vykonávania cirkevných obradov, zachovávaní sviatkov a cirkevnej disciplíny. Pri vizitácii môže vizitátor verejne kázať, sponedať, zisťovať podrobnosti o živote duchovných, spravodlivo trestať previnenia, pokiaľ to nie je v rozpore so zákonmi. Riadnej biskupskej vizitácii podliehajú osoby, katolícke inštitúcie, posvätné veci a miesta, ktoré sa nachádzajú v obvode diecézy. Členov rehoľných inštitútov pápežského práva a ich domy môže biskup vizitovať iba v prípadoch, uvedených v práve. po vykonaní kanonickej vizitácie vizitátor vyhotovil písomnú správu o výsledkoch svojej návštevy, nazývanú zápisnica kanonickej vizitácie.

Cirkevný historik V. Bucko definuje kanonickú vizitáciu ako „osobnú prehliadku cirkevnej disciplíny, resp. náboženského života skrze príslušného cirkevného predstaveného alebo jeho splnomocnenca, aby sa zistilo, v akom stave je cirkevná ustanovizeň, či netreba niečo napraviť, odstrániť, prípadne potrestať nedbanlivých členov alebo správcov.“ V prvom rade sa myslí na prehliadku

cirkevnej obce, farnosti, počítajúc do toho prehliadku kostola a ostatného cirkevného majetku, preskúmanie života duchovných a veriacich po stránke nábožensko-mravnej. Zápis z tejto návštevy sa nazýva zápisnica kanonickej vizitácie, resp. vizitačný protokol. Zvlášť pritom Bucko zdôrazňuje, že sú to úradné dokumenty, a preto ich možno pokladať za hodnoverné.

Podobne definuje kanonickú vizitáciu aj M. Beke ako „návštevu cirkevnej vrchnosti, ktorá ju vykonáva s cieľom posilnenia viery a v záujme odstránenia prípadných nedostatkov.“ Podľa M. Kame- nickej sú kanonické vizitácie „pravidelné prehliadky jednotlivých farností a iných cirkevných ustanovizní diecézy, ktoré sa uskutočňovali kvôli zisteniu skutočného náboženského, hospodárskeho a sociálneho stavu.“ Zisťoval sa nimi skutočný stav cirkevných ustanovizní z hľadiska hospodárskeho, to znamená, vyhotovovali sa inventáre zariadenia kostolov, odzrkadľovali majetkové a finančné pomery inštitúcie, jej príjmy, výdavky i jej vzťah k zeme- pánovi, ktorý mal patronátne právo. Sledovali aj činnosť a súkromný život zamestnancov inštitúcie (farár, kaplán, učiteľ, kostolník a iní), plnenie si ich záväzkov a tiež výšku ich príjmov.

Uvedené definície kanonickej vizitácie si navzájom neodporujú, práve naopak – vzájomne sa dopĺňajú tak, že pojem kanonická vizitácia plne vystihujú. Zároveň z uvedených definícií vyplýva, že pod pojmom kanonická vizitácia rozumieme pravidelné prehliadky jednotlivých farností a iných cirkevných ustanovizní diecézy zo strany cirkevnej vrchnosti – čiže kanonickú vizitáciu ako udalosť. Jej produktom je vizitačná zápisnica ako hodnoverný úradný dokument, v ktorom je zaznamenaný zistený stav. Kanonické vizitácie podľa cirkevného práva obyčajne nariaďoval najvyšší predstaviteľ cirkvi v diecéze alebo arcidiecéze – v našom prípade to bol ostrihomský arcibiskup. Tento buď nariadil vizitáciu sám, alebo požiadal o súhlas panovníka a ten mandátom nariadil prepoštovi vizitáciu prepoš- tva. na základe toho prepošt vydal obežník pre všetky fary, aby sa na vizitáciu pripravili, nakoľko vizitátor obvykle neprišiel na faru sám, ale s celým sprievodom. Títo sa na fare zdržali obvykle jeden deň. No vyskytli sa aj prípady, kedy vizitátor vizitoval za jeden deň aj dve farnosti, alebo naopak, v jednej farnosti sa zdržal dva a viac dní.

Korene vzniku kanonických vizitácií treba hľadať v návštevách cirkevných obcí apoštolmi, ktorí sa takto presviedčali o náboženstvom a mravnom živote obce. Prvé doklady o ich vykonávaní nachádzame v Byzantskej ríši za čias konštantínopolského patriarchu Gregora (329 – 390). V západnej cirkvi sa objavujú začiatkom 6. storočia. Kanonické vizitácie v našom zmysle slova nachádzame vo Franskej ríši, kde sa spomínajú v snemových ustanoveniach, pričom právomoc vizitátora bola rozšírená aj na svetské záležitosti už za vlády Karola Veľkého (768-814). Aj neskôr boli kanonické vizitácie oporou verejného poriadku a v pozmenenej forme sa zachovali veľmi dlho.

Presné informácie o tom, kedy sa začali kanonické vizitácie konať v Uhorsku nemáme. Z čias stredoveku máme zachovanú len kanonickú vizitáciu Ostrihomskej arcidiecézy z roku 1397, ktorá mapuje obsadenosť fár vo farnostiach na území Ostrihomskeho arcibiskupstva. O ďalších kanonických vizitáciách Ostrihomskeho arcibiskupstva nemáme správy, ale je pravdepodobné, že sa konali. Napríklad máme doložené, že kanonická vizitácia z roku 1634 sa odvoláva na kanonickú vizitáciu Ostrihomskeho arcibiskupstva, konanú a spísanú v roku 1501.

Nastupujúca reformácia v 16. storočí zmenila pomery v rímskokatolíckej cirkvi, i náboženský život vôbec. Bola zákonitým dôsledkom rozháraných politických a náboženských pomerov, ktoré všeobecne vládli. Treba poznamenať, že cirkevní hodnostári si vizitačné povinnosti nielen zjednodušovali, ale ich v tomto období celkom zanedbávali. Potrebný poriadok do života cirkvi, i do náboženského života vniesol až Tridentský koncil (1545 – 1563). Z hľadiska vykonávania kanonických vizitácií boli jeho dekréty platné a smerodajné, možno povedať, pre nasledujúce storočia. Na zasadnutiach koncilu bolo vydaných množstvo dekrétov, z ktorých pre vykonávanie kanonických vizitácií bolo najdôležitejšie nariadenie z 24. zasadnutia (11. novembra 1563) o vizitácii diecéz. Tridentský koncil znova zdôraznil vizitačnú povinnosť biskupov, nariaďujúc, aby biskupi sami alebo skrze svojich zástupcov vizitovali svoju diecézu každý rok, väčšie diecézy aspoň každé dva roky.

Ešte predtým, ako boli odsúhlasené a vstúpili do platnosti dekréty Tridentského koncilu, v Uhorsku z vlastnej iniciatívy nariadil vykonať kanonickú vizitáciu Ostrihomského arcibiskupstva arcibiskup Mikuláš Oláh. s vizitáciami diecéz Ostrihomského arcibiskupstva sa začalo v roku 1559, skončilo v roku 1564. Zápisnice z týchto kanonických vizitácií vydal v roku 1937 historik V. Bucko. Tieto vizitácie nám poskytujú pomerne stručné údaje, ale predsa nás informujú o základných náboženských pomeroch Ostrihomského arcibiskupstva, najmä o postupujúcej reformácii. po Oláhovej smrti zložité politické, hospodárske a náboženské pomery v Uhorsku zapríčinili, že sa vizitácie nevykonávali dôsledne podľa nariadení Tridentského koncilu. K týmto zložitým pomeroch prispela najmä dlhodobější neobsadenosť Ostrihomského arcibiskupstva, malý počet kňazov, a iné príčiny (začiatkom 17. storočia nastupujúce protihabsburské šľachtické povstania).

V prvej tretine 17. storočia sa kanonickými vizitáciami v Uhorsku zaoberali dve cirkevné synody, konané v Trnave v rokoch 1611 a 1629. Prvá synoda, konaná v roku 1611 v Trnave za predsedovania ostrihomského arcibiskupa Františka Forgáča sa v súvislosti s vizitáciami odvolávala na uznesenia Tridentského koncilu, pričom o nich pojednáva v osobitnej kapitole. Nariaďuje, aby kanonické vizitácie vykonávali arcidiaconi, ktorí vo forme otázok mali zisťovať potrebné údaje. O priebehu vizitácie mali spísať zápisnicu a predložiť ju na schválenie biskupovi. Najdôležitejším cieľom cirkevnej návštevy bolo, aby biskup mohol poznať duchovné potreby ľudu, a preto zaviazal arcidiacona, aby vizitáciu v písomnej forme priniesol biskupovi. Predpisy, týkajúce sa kanonických vizitácií, sa zoskupujú okolo troch najdôležitejších prvkov: kostola, kňaza a veriaceho človeka.

1. Kostol. Aký je, disponuje nevyhnutnými nádobami, potrebnými odevmi? Ako je uschovaná sviatosť oltárna, posvätný olej? Je tu spovednica, ak áno, je primeraná? Koná sa svätá omša a kázeň pravidelne? Vedú sa matriky, inventár milodarov a kostolných ceností?

2. Kňaz. Aký vedie spôsob života? Pozná a modlí sa žalmy? Pozná a dodržiava ostrihomský rituál? Stará sa o lepšie vybavenie kosto-

la, o väčší fundus farnosti? Nezomrie niekto bez svätej sviatosti kvôli jeho nedbanlivosti?

3. Veriaci. Chodia do kostola? Počúvajú kázeň? Spovedajú sa vo veľkonočnom období? Je tu učiteľ a aký?

Vizitácia sa rozšírila prostredníctvom kňazov aj do opustených lokalít. Arcidiacon pri tejto príležitosti zvolával aj richtára, prisázaných a správcu kostola, aby sa presvedčil o správnosti svojich získaných poznatkov.

Napriek spomenutým ustanoveniam cirkevnej synody z roku 1611 sa kanonické vizitácie v tomto období neuskutočnili. Príčinu možno pravdepodobne hľadať v nepriaznivej spoločensko-politickej situácii. Ďalšie kanonické vizitácie Ostrihomského arcibiskupstva (prvé od čias tzv. Oláhových vizitácií) sa konali po tom, ako sa stal ostrihomským arcibiskupom Peter Pázmaň, ktorý sa pokladá za najvýznamnejšieho predstaviteľa rekatolizácie v Uhorsku. Na Trnavskej synode v roku 1629 sa Peter Pázmaň okrem iného zaoberal aj novými aspektmi kanonickej vizitácie. Tu skoncipoval nariadenia, ktorými doplnil predpisy synody z roku 1611. Arcidiaconi sa podľa nich mali snažiť odhaliť nedostatky kňazov, a v záujme spásy ich duší ich skutočne napraviť. Ďalej sa mali postarať o to, aby učitelia učili deti v duchu kresťanskej viery a nariaďovali preskúmať i to, ako žijú veriaci, a do akej školy posielajú svoje deti.

Nariadenia Tridentského koncilu a následne dvoch Trnavských synod, uskutočnených v rokoch 1611 a 1629, boli pre novoveké dejiny kanonických vizitácií v Uhorsku najzávažnejšie a udali im smer, ktorými sa mali uberať, a aj sa uberali. V priebehu 17. storočia sa konali na území Bratislavského arcidiaconátu ešte dve kanonické vizitácie: v rokoch 1673 a 1694/1695. Podstata a charakter priebehu vizitácie i samotného dokumentu je podobná ako u predošlých vizitácií, len s tým rozdielom, že postupne narastá množstvo informácií a sledovaných javov, čím sa zvyšuje výpovedná hodnota prameňa.

Už sme načrtli, že pred začatím vizitácie vydávala cirkevná vrchnosť (arcibiskup, biskup alebo prepošť) inštrukcie, tzv. *Puncta interrogatoria*, ktoré sa zvyčajne rozposlali dištriktuálnym dekanom

a ich prostredníctvom aj všetkým farárom, aby si na ne pripravili odpovede. Vizitátori si pri vizitácii overovali všetky fakty, ktoré farári uvádzali, a priamo na mieste sa presviedčali o ich pravdivosti. Treba poznamenať, že otázky mali platnosť vždy pre celé územie, v rámci ktorého sa vizitácia konala, a len vo zvláštnych prípadoch sa na vizitovanom mieste doplňali podľa potreby, vždy s ohľadom na špecifické podmienky, a vždy len so súhlasom nadriadených cirkevných orgánov. Je teda logické, že tieto otázky sú veľmi dôležité aj dnes pri štúdiu zápisníc z kanonických vizitácií. Podľa nich si možno utvoriť obraz o tom, čo bude vizitácia obsahovať, a na čo bude zameraná. V niektorých vizitáciách nájdeme na konci tzv. *Commissa*. Je to súhrn poznatkov, ku ktorým dospel vizitátor po vykonaní kanonickej vizitácie. Obsahujú aj niektoré príkazy a nariadenia vizitátora farárovi. Viaceré z nich zahŕňajú aj výsledky rozličných osobných majetkoprávných, alebo iných sporov farára či vizitovanej inštitúcie.

Vizitačný sprievod mal aj ochranu svetskej vrchnosti. Pri príležitosti konania vizitácie vydal panovník na žiadosť cirkevného hodnostára tzv. *Mandatum creditionale* pre stolicu, mestá a celú svetskú vrchnosť. V ňom nariadil, aby sa vizitátorom nerobili prekážky, a aby sa im všemožne vychádzalo v ústrety. Z toho vyplýva, že vizitácie neboli čisto cirkevnou záležitosťou. Pri vizitáciách sa zisťovali nielen otázky viery, ale aj otázky finančné, právne, otázky školstva, osvety, rozvrstvenia obyvateľstva a pod. Tieto údaje boli natoľko dôležité, že mala o ne záujem nielen stolica, ale aj panovník. Preto bola otázka vizitácie zahrnutá aj do platného svetského práva; okrem toho panovníci vždy ochotne vydávali nové nariadenia, ktoré publikovali stoličné kongregačné zhromaždenia. Kanonické vizitácie a zápisnice z nich boli teda v uhorských pomeroch aj akousi právnou dohodou medzi cirkvou a stavovskými orgánmi o vzájomných majetkových vzťahoch, najmä od druhej polovice 18. storočia. Do istej miery to bola uhorská špecialita, lebo vizitácií sa zúčastňovali nielen zástupcovia stolicu, ale aj predstavitelia zemepánskych rodín, ktoré mali patronátne právo. Počas kanonickej vizitácie sa presne určili sporné otázky, napríklad okolo fundácií, povinností patróna a pod. Zápisnice potom slúžili ako relevantné

doklady pri prípadných ďalších sporoch. Vonkajším znakom týchto vzťahov boli podpisy a pečate okrem cirkevných predstaviteľov aj zástupcov stolice a zemepanských rodín s patronátnym právom. po uskutočnení kanonickej vizitácie ako udalosti vizitátor vyhotovil písomnú správu o výsledkoch svojej návštevy, nazývanú zápisnica kanonickej vizitácie. Vizitačná zápisnica teda predstavuje hodnoverný úradný dokument, v ktorom je zaznamenaný zistený stav kanonickej vizitácie ako prehliadky farnosti.

Do náboženských pomerov v celej krajine v prvej polovici 18. storočia vo významnej miere zasiahol panovník Karol III., a to vydaním tzv. *Resolutio Carolina* (21. marca 1731). Zjednodušene povedané, toto nariadenie v mnohých smeroch uprednostňovalo rímskokatolícku cirkev a do istej miery jej podriaďovalo evanjelických duchovných. Následne po vydaní tohto dokumentu sa v lete roku 1731 konali kanonické vizitácie Ostrihomskeho arcibiskupstva, a teda aj Bratislavského arcidiaconátu. V rámci konania sa tejto kanonickej vizitácie sa prvýkrát objavili aj otázky (*Puncta interrogatoria*), rozposielané všetkým farárom pred konaním sa vizitácie, na ktoré si farár vopred pripravil odpovede. Tiež je v kanonickej vizitácii prvýkrát zmienka napríklad o zachovávaní patronátneho práva vo farnosti, podrobnejšie údaje o služobníkoch kostola a pod. Kanonická vizitácia je doplnená súpisom dokumentov, ktoré sa v tej dobe na danej fare či v danej filiálke nachádzali. Tieto vizitácie sú v porovnaní s predchádzajúcimi podrobnejšie, sú zamerané predovšetkým na inventáre kostolov a majetkové otázky. Možno konštatovať, že v mnohých záležitostiach sa odvolávajú na predchádzajúce vizitácie.

Resolutio Carolina zostalo pre cirkevný život v platnosti aj v polovici 18. storočia (v podstate ešte aj za čias vlády Márie Terézie, kým sama nepristúpila k reformám v oblasti náboženského života). V tomto období sa už pomery v rámci rímskokatolíckej cirkvi normalizovali a toto obdobie bolo pomerne pokojné, najmä v porovnaní s predošlým, 17. storočím. Vizitácie Ostrihomskeho arcibiskupstva z tohto obdobia (z rokov 1756, 1761) už obsahujú podrobné otázky a sú značne rozsiahle. Zamerané sú najmä na majetkové pomery fár, veľkú pozornosť venujú aj jednotlivým filiálkam.

Radikálne sa zmenil pomer medzi cirkvou a štátom za vlády cisára Jozefa II. (1780 - 1790). Z najvýznamnejších zmien, ktoré súvisia s našou problematikou, treba spomenúť predovšetkým zmenu vnútornej organizácie rímskokatolíckej cirkvi, zrušenie kontemplatívnych reholí, úpravy cirkevného majetku, reformy výchovy kňazov, školstva, cirkevnej správy a hlavne vydanie Tolerančného patentu. Práve za vlády Jozefa II. boli vykonané tzv. „baťániovské“ kanonické vizitácie Ostrihomského arcibiskupstva, konané a spísané v rokoch 1781 – 1788, ktoré poskytujú najcennejšie a najbohatšie údaje k jednotlivým farnostiam a filiálkam spomedzi všetkých vizitácií. Boli uskutočnené na základe nariadenia ostrihomského arcibiskupa Jozefa Baťániho. Podobne ako u predošlých ročníkov kanonických vizitácií z 18. storočia, aj k „baťániovským“ vizitáciám sú pripojené rozličné dokumenty (prílohy), týkajúce sa života farnosti (najmä majetkoprávneho charakteru).

Využitie bohatého pramenného materiálu kanonických vizitácií je nesmierne široké, a to nielen pre samotnú históriu ako vedu. Zdrojom cenných údajov sú rovnako pre dejiny umenia ako takého, pre dejiny výtvarného umenia, dejiny umeleckého remesla, dejiny hudby a hlavne hudobných nástrojov, dejiny kultúry, dejiny školstva, knihovedu, hospodárske dejiny, dejiny zdravotníctva, demografiu a štatistiku, topografiu, jazykovedu, etnografiu, pomocné vedy historické a prirodzene národné alebo všeobecné dejiny. Informácie zo zápisníc kanonických vizitácií môžu byť prínosom, a ich štúdium je aj často nevyhnutné pre vedecké bádanie historika, ktorý sa zaoberá regionálnymi a cirkevnými dejinami.

3. KANONICKÉ VIZITÁCIE NA PRÍKLADE BRATISLAVSKÉHO ARCIDIAKONÁTU V 16. STOROČÍ

Už sme naznačili, že cirkevnú správu na našom území významne ovplyvnila reformácia. Práve reformácia spôsobila v období raného novoveku výrazný zásah do cirkevnej organizácie, a to preberaním pôvodnej cirkevnej organizácie novými cirkvami, alebo budovaním iných, vlastných organizačných štruktúr, najmä na prelome 16. a 17. storočia. na území Slovenska sa nová cirkevná správa mohla viac uplatniť až po zverejnení augsburského vyznania v roku 1530. Najprv prišlo k cirkevnej organizácii na najnižšom stupni cirkevnej správy, k správe cirkevno-zborovej. Postupne sa kňazi ako predstavitelia cirkevných zborov na obranu a upevnenie reformačného učenia začali spájať do spoločenských, ktorých formálnym predpokladom boli už existujúce mestské zväzy, tradičné bratstvá alebo arcidiakonáty. Cirkevné zbory sa tak spájali do väčších cirkevno-organizačných zložiek - bratstiev, kontubernií a seniorátov. Predstavitelia seniorátov boli volení bratstvom kňazov a laikov, pričom ich do funkcie musel potvrdiť arcidiakon. Do konca 16. storočia na území 16 stolíc, obývaných Slovákmi, vzniklo 35 seniorátov, v ktorých bolo 741 cirkevných zborov. Ako sme naznačili vyššie, v celom 16. storočí však bola prvotná evanjelická správa podriadená rímskokatolíckej cirkvi. Evanjelickí kňazi boli podriadení prostredníctvom arcidiakonov rímskokatolíckym biskupom a museli odvádzať rímskokatolíckej cirkvi poplatky. Avšak už koncom 16. storočia sa objavili snahy o osamostatnenie sa evanjelickej cirkvi, a o vytvorenie vyššej organizácie na treťom stupni cirkevnej správy, a to superintendencie alebo biskupstva. Najďalej pritom zašli evanjelickí Maďari na území južného Slovenska, kde si vytvorili samostatnú superintendenciu (tzv. Matúšovské okolie). Táto superintendencia zahŕňala maďarské evanjelické zbory v stoliciach: Bratislavskej, Nitrianskej, Tekovskej, Hontianskej, Novohradskej, Ostrihomskej, Komárňanskej, Rábskej a Mošošskej. na území juhozápadného Slovenska sa zásluhy na postupnom vzniku cirkevnej organizácie evanjelikov pripisujú evanjelickému kňazovi Petrovi Bornemisovi, ktorý sa stal aj prvým superintendentom Matúšov-

ského okolia. Jeho zásluhou sa na tomto území, ako aj na území južne od Dunaja vytvorili senioráty Bratislavský (29 zborov), Nitriansky (26 zborov), Mošoňsko-Rábsko-Komárňanský (44 zborov) a Levický (zahŕňal územie Tekova, Hontu a Novohradu; 25 zborov), ktoré patrili do Matúšovského okolia.

Proces konštituovania kalvínskej cirkvi v Uhorsku postupoval rýchlejšie ako evanjelickej a začal sa v druhej polovici 16. storočia. v roku 1561 na synode v Tarcali prijali kalvíni vyznanie viery, ktoré sa v podstatných otázkach odlišovalo od vierouky, aj konštituovania cirkvi, ktoré zaviedol Martin Luther, čím prišlo k definitívnemu narušeniu jednoty reformácie na území Slovenska.

Už sme spomenuli, že začiatky rekatolizácie a obrody náboženského života sú v Uhorsku spojené s menom ostrihomského arcibiskupa Mikuláša Oláha (1553 – 1568). Kvôli tomu, aby dobre poznal pomery vo svojom rozsiahlom arcibiskupstve, rozposlal v rokoch 1559 až 1564 do jednotlivých arcidiakonátov vizitátorov. Záznamy z desiatich arcidiakonátov sa nám zachovali dodnes. Zo zachovaných kanonických vizitácií možno veľmi dobre sledovať cirkevnú správu na území Ostrihomského arcibiskupstva v uvedenom období. Kanonické vizitácie ešte v tomto období rozlišujú územie Bratislavského prepoštstva a arcidiakonátu.

v najnižšej zložke cirkevnej správy pozorujeme v 60. rokoch 16. storočia veľké množstvo uprázdnených fár, z ktorých mnohé boli opustené farármi zo strachu pred Turkami, vypálené, či obrané o všetok majetok. Kanonické vizitácie sú svedectvom toho, ako sa reformácia šírila hlavne v uprázdnených farnostiach. Kanonické vizitácie Bratislavského arcidiakonátu z tých istých rokov sú teda najmä dôkazom neobsadenosti veľkého počtu farností. Vizitátori udávajú vyše 50 farností bez správcu. V roku 1561 vizitátor vizitoval vyše 100 farností, z ktorých väčšina bola uprázdnená, bez kňaza. V celom Bratislavskom arcidiakonáte našiel 43 kňazov, ktorí sa – okrem jedného – pridržiavali rímskokatolíckeho učenia. V roku 1562 vizitátor vizitoval 97 farností, z ktorých len v 42 farnostiach boli prítomní kňazi. Zachované kanonické vizitácie sú písané v latinskom jazyku. Farnosti sú vo vizitačnom protokole zapísané v poradí podľa dátumu samotnej vizitácie.

V kanonických vizitáciách Ostrihomskeho arcibiskupstva z rokov 1559 až 1564 chýba mnoho informácií o živote farností, ako ich poznáme z neskorších období. Úplne chýbajú zmienky o presnej cirkevnej organizácii dekanátov, o existencii filiálok, údaje o majetkoch a príjmoch kostola či farára, o osobe farára – jeho mene, pôvode, veku, vzdelaní, tiež o farníkoch, existencii školy, resp. pôsobení učiteľa. Aj na základe predloženého ročníka kanonickej vizitácie vybranej farnosti Smolenice vidíme, že vo viacerých oblastiach – najmä v porovnaní s neskoršími vizitáčnymi zápisnicami – sú skúpe na informácie. Napokon, to ani nebolo ich účelom, pretože svoj základný cieľ splnili: a to podať aspoň základný obraz o postupe reformačných síl v Uhorsku.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, sig. Lib. 1, 117, Visitatio canonica, Zomolya. Kanonická vizitácia bola publikovaná: BUCKO, Vojtech. Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564. Bratislava, 1937, s. 134-135.

ZOMOLYA. Templum et ornamenta ecclesiae ac etiam sacramenta Eucharistie et fontis catholice servantur. Thomas plebanus vir catholicus et multum senex. Sacramenta catholice administrat. Populus catholicus.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, sig. Lib. 1, 131, Visitatio canonica, Zomolya. Kanonická vizitácia bola publikovaná: BUCKO, Vojtech. Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava, 1937, s. 144-145.

ZOMOLYA. Domini Orszagh. Ecclesia decenter servatur, sacramenta iuxta ritum Catholice ecclesie et servatur, et administratur. Thomas plebanus vir senes (sic!), cum populo catholici.

4. KANONICKÉ VIZITÁCIE NA PRÍKLADE BRATISLAVSKÉHO ARCIDIAKONÁTU V 17. STOROČÍ

Obrovskú prácu na poli upevnenia rímskokatolíckej viery v Uhorsku vykonal ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň (1616 – 1637), ktorý sa stal nástupcom F. Forgáča na ostrihomskom arcibiskupskom stolci. Pázmaň sa vo svojich plánoch zaoberal aj myšlienkou rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy a založenia nových biskupstiev. vo svojom referáte, ku ktorému pripojil uznesenie Trnavskej synody v roku 1629 konštatuje, že úpadok rímskokatolíckej cirkvi v Uhorsku vidí (aj) v rozsiahlosti Ostrihomskej arcidiecézy. Podľa kanonických vizitácií Ostrihomského arcibiskupstva z roku 1634, ktoré vykonal na tomto území vacovský biskup a bratislavský prepoš Juraj Draškovič, územie Bratislavského arcidiakonátu cirkevno-organizačne predstavoval Záhorský a Podhorský dekanát, Dekanát medzi Váhom a Dudváhom (tzv. Medziriečny dekanát), Žitnoostrovny a Medziostrovny dekanát. Uvedený stav, s malými obmenami na úrovni farností, pretrval celé 17. storočie. Zachované kanonické vizitácie sú písané v latinskom jazyku. Farnosti sú vo vizitačnom protokole zapísané v poradí podľa dátumu samotnej vizitácie. Vizitátor neuviedol presný dátum konania vizitácie, ani vyhotovenia vizitačnej zápisnice. Predpokladáme však, že protokol bol vyhotovovaný v deň konania vizitácie vo farnosti.

Obsahovo možno tieto kanonické vizitácie zhrnúť do štyroch tematických okruhov: v prvom rade sa zaoberajú kostolom, v akom je stave, aké má patrocínium (je to prvá novoveká vizitácia, ktorá ho spomína), či disponuje nevyhnutnou výbavou, ako je uschované *Sanctissimum*, či sa vedie matrika. Druhý okruh sa týka správcu farnosti – aký vedie život, či dodržiava predpisy rímskokatolíckej cirkvi, či sa stará o kostol a cirkevné záležitosti, aké má príjmy. v centre tretej témy je škola a učiteľ – či je vhodná budova školy, aký je učiteľ a jeho príjmy, prípadne koľko má v škole žiakov. Napokon kanonická vizitácia opisuje samotných farníkov – či sú všetci katolíci, akej sú národnosti, či navštevujú bohoslužby, niekde aj či sa zúčastňujú spovede a svätého prijímania, ďalej sú to údaje o počte domov a obyvateľov, ako aj o dodržiavaní, resp. zanedbávaní odovzdávania katedratika.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108. (1634), Visitationes canonicae Districtui sub Montibus, Szomolyan. Kanonická vizitácia bola publikovaná: BEKE, Margit. Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616 – 1637). Strigonium antiquum 3. Budapest, 1994, s. 219-220.

SZOMOLYAN.

Natalis Virginis Ecclesiae titulus. Dedicatio fit Dominica post proxima a die festo S[anctorum] Apostolorum Petri et Pauli, Templum tabulatum atrium valde humile, arae tres, maior stat insignis, quarta ara multum incommoda, templum magis exiguum reddit: permisi demolire, si velint. Tabernaculum cum Venerabili Sacramento et Baptisterium cum sacris liquoribus, rite ac recte. Reliqua quoque bene habent, uti corporalia et purificatoria quae bina sunt et munda, casulae 8. cum stolis et manipulis 4. antependia 2. vexila 4. calix cum patena argentea unus cupreus alter, nec non strophila mappae et vela in abundancia (!). Non deest Missale Romanorum, ac baptizatorum liber, Portatile, Campanae 3. quia turri templum caret, in coemeterio, quod quidem per amplum est, trabibus quernis impositae Vineam Ecclesiae unicam, communitas excolit.

Collegii Pazmaniani quondam Alumnus Joannes Ribeny Parochiae huius a triennio moderator, ab omnibus laudem reportat. In eo solo haud laudandus quod se a me introduci non curaverit, cum sane Vicarii literae Investiturae, quando a possessionem Parochiae adire quis vult expresse iubeant. Introductionem a Praeposito peragendam, Parochos negligere minime debere. Secus enim nec notitia Parochi, nec mutatio Parochiae constare mihi potest. Domus parochi bene constituta. Hortus frugifer adiacet. Agros coloni colunt. Duas eiusdem vineas nemo curat, sunt enim desertae, iussi excoli et a Parocho et communitate precarior si iure non tenentur. Prata 4. non ita neglecta. Quaelibet domus duas metretas tritici, ac unum pullum et ova 4. contribuit, inquilinorum aliqui unam metretam, alii mediam offerunt. Sedecima commoda. Stola uti fere in Nemet Dios. Solet Parochus quot hebdomadis bis sacra facere in Sacello Arcis, qua de causa in annos singulos a Comitibus

Erdődii castri dominis mutonem tritici, decem urna svini et verrem accipit. A baptismo cedunt denar. 4. ab Introductione novae nuptae strophium aut den. 12. Ab humatione den. 8. Didascalus obtinet flor. 10. et 4. manipulos a quolibet colonorum, nec non musti aliquid tempore vindemiae, quam collecturam appellant. Ipsa Schola habilis et discipuli non pauci solvunt more solito flor. 1. anno integro.

Oppidum ab arce nomen tenet, in quo aliquot Nobilium aedes videre est, qui vel antea erant vel nunc sunt in famulatu Comitum Erdődiorum, praestantque Parocho praestanda. Domus nuberabis omnino centum animas et in Arce et in oppido 500. Catholicae religioni addictas omnes. In exhibendo Cathedratico non erat difficultas.

V rokoch 1694 a 1695 sa uskutočnila posledná kanonická vizitácia Bratislavského arcidiakonátu pre 17. storočie. Vizitáciu nariadil ostrihomský arcibiskup a prímás Uhorska Juraj Séčeni (1685-1695). Vizitáciou bol poverený Štefan Ilyeš, ostrihomský kanonik. Vizitátor mal aj špeciálny mandát panovníka Leopolda I., ako aj mandát ostrihomského arcibiskupa Juraja Séčeniho. Vizitácia sa konala aj so súhlasom bratislavského prepošta a arcidiakona. Zápisnice z týchto kanonických vizitácií sa nezachovali pre všetky farnosti nami skúmaného Bratislavského arcidiakonátu. Chýbajú zápisy z lokalít Záhorského dekanátu, a z mnohých lokalít Podhorského dekanátu (najmä farností pod Malými Karpatmi). V roku 1695 pokračoval vizitátor v kanonickej vizitácii Bratislavského arcidiakonátu, pričom z tejto vizitácie sa zachovali zápisnice len pre územie Žitnoostrovneho dekanátu a časti Medziostravného dekanátu.

Kanonickú vizitáciu Podhorského dekanátu začal jeden z dvoch vizitátorov Štefan Senci dňa 18. novembra 1694 vo farnosti Hrnčiarovce, kde, vstúpiac do kostola, vizitáciu zahájil slávením omše, ktorú obetoval za úspešný priebeh celej vizitácie. Vizitáciu skončil v bližšie neurčenom čase. Vieme, že okolo 15. decembra navštívil farnosť Horné Orešany. Predpokladáme, že vizitáciu Š. Senci skončil do konca roka 1694. Pritom postupoval tak, že najprv navštevoval sídla fár, a hneď potom k nim priradené filiálky. Podrobne

vizitoval len tie filiálky, ktoré mali svoj kostol. Vizitátor vystupoval počas vizitácie ako priamy nadriadený farára vo vizitovanej farnosti. Kanonické vizitácie sú zviazané v koženej väzbe vo veľkom fóliovom formáte, všetky strany sú paginované. Jednotlivé listy sú popísané na obidvoch stranách. Ako vyplýva z rozšíreného názvu dokumentu, realizátori kanonickej vizitácie a autori vizitačnej zápisnice sú dvaja: vizitáciu začal Štefan Senci a skončil Štefan Ilyeš. Z dokumentu nie je možné bližšie určiť ich podiel na vizitácii, autor zachovaného rukopisu je však len jeden, a to Štefan Ilyeš. Text je výlučne v latinskom jazyku a jeho autorom je jeden pisateľ. Ako sme už uviedli, v týchto rokoch sa v rámci územia Bratislavského arcidiakonátu vizitovali nasledujúce dekanáty: Podhorský, Medziriečny, Žitnoostrovny a Medziostrovny dekanát.

Pokiaľ sa týka obsahovej stránky vizitačných zápisníc, vizitáciám jednotlivých farností predchádza všeobecný úvod, kde vizitátor približuje štruktúru samotnej vizitačnej zápisnice. Zmieňuje sa i o poplatku, zvanom katedratikum, a presne vymedzuje hranice Bratislavského arcidiakonátu. Kanonické vizitácie z rokov 1694/1695 sú z obsahového hľadiska skutočne jedinečným a nezameniteľným historickým prameňom, a ich jedinečnosť tkvie v tom, že z období, kedy vznikali, nenájdeme iný podobný typ prameňa, ktorý by najmä po obsahovej stránke prinášal skutočne pozoruhodné množstvo údajov o živote farností. V úvode vizitácie každej farnosti, príp. filiálky nachádzame informáciu o vlastníkovi príslušnej obce. Nasleduje opis kostola, jeho interiéru, vizitátor sa tu zmieňuje aj o prestavbách, renováciách kostola, ak má o tom informácie. Tiež je tu zmienka o cintorínoch a ich stave. Údaje kanonických vizitácií nám umožňujú rekonštruovať aj stav kostolov a ostatných sakrálnych objektov a cintorínov, prítomných vo farnostiach. Ukazuje sa, že stav kostolov bol v rozličných farnostiach rôzny a závisel od najrôznejších faktorov – najmä od starobylosti miestnych kostolov, od postoja zemepána (ktorý bol povinný ako jeho patrón kostol podporovať), od postoja miestneho farára či samotných farníkov, ale aj od spoločensko-politickej situácie (povstania, turecké nebezpečenstvo). Viaceré farnosti, ktorých kostol pochádzal ešte z čias stredoveku, si v priebehu 17. storočia postavili nové kostoly, keďže staré

už nemohli slúžiť na liturgické účely – či už v dôsledku starobylosti a následného nepriaznivého stavu, alebo padli za obeť násilným vojnovým pomerom, ktoré na území Slovenska vládli v priebehu 17. storočia (prakticky až do roku 1711). Vizitácie spoľahlivo dokumentujú neblahý vplyv protihabsburských šľachtických povstaní na stav kostolov a ďalších sakrálnych objektov vo farnostiach. Údaje o zničených kostoloch, vylúpených a zneuctených hrobkách, prebodnutých oltároch, znesvätených sochách i obrazoch, ulúpených zvonoch viac než dostatočne vypovedajú o hrôzach, spôsobe- ných cisárskymi i povstaleckými vojakmi, ktorí sa v ceste za svojím cieľom často nezastavili pred ničím. Kanonické vizitácie prinášajú aj informácie o patrocíniách jednotlivých farských a filiálnych kostolov.

Druhým tematickým okruhom je majetok kostola a kostolná výbava, zahŕňajúca i kostolné knihy. Kanonické vizitácie umožňujú sledovať a pomerne presne rekonštruovať aj majetkové pomery kostolov. Zisťujeme, že všetky kostoly (farské i filiálne, dokonca aj niektoré kaplnky) mali osobitné pokladnice a samostatne vedené účty. Tieto účty mal na starosti obvykle osobitný kostolný ekonóm, zvaný kostolný inšpektor, ktorého zvyčajne do tejto funkcie zvolila obec s vedomím a súhlasom farára. Napriek tomu rovnakú zodpovednosť za kostolné financie niesli aj jednotliví farári, pôsobiaci vo farnostiach, ako to vyplýva aj z kontextu vizitácií. Kostolní inšpektori boli povinní každoročne podať vyúčtovanie ohľadom kostolných financií, a podriaďiť sa kontrole, ktorej sa zúčastňovali zástupcovia miestnej samosprávy (richtár a prisažní), ďalej vicarcidiakon (ktorým bol dekan dekanátu), miestny farár a zemepáni (niekedy ich zastupovali aj úradníci z panstva). Napriek tomu, že v niektorých farnostiach sa takéto kontroly nekonali každoročne, predsa len to vnieslo do kostolného hospodárenia potrebný poriadok. Napokon, dá sa konštatovať, že aj kostol so svojimi viac či menej pravidelnými príjmami a výdavkami fungoval ako samostatná ekonomická jednotka. Príjmy kostolov boli rôzne diferencované – najčastejšie im plynuli z vlastných pozemkov (polí, viníc, lúk, záhrad, lesov), ktoré im darovali rôzni donátori (od šľachticov až po jednoduchých roľníkov). Ďalej to mohli byť príjmy z úrokov

vlastných kapitálových súm, príjmy z mlynského cenzu, z výčapu, mešcových zbierok, z milodarov a poručení. Kanonické vizitácie z konca 17. storočia sa ešte nezaoberali kostolnými výdavkami, ale z istých náznakov môžeme dedukovať, že putovali predovšetkým na údržbu kostolov, ich vybavenie, zakúpenie či opravu bohoslužobných predmetov, na plat učiteľa, či na hradenie výdavkov, ktoré vznikali pri príležitosti osláv patrocinia kostola. Údaje kanonických vizitácií ukazujú, že takmer všetkým kostolom pribúdali majetky ako vo forme pozemkov, tak i kapitálových súm. Každý kostol vlastnil nejakú hotovosť, zväčša všetky kostoly mali aj aktívne dlhy, niektoré v istých obdobiach aj pasívne (najmä ak sa kostol prestavoval, alebo podstúpil finančne náročnú opravu).

Osobitne sa vizitátor zmieňuje o farároch. O jednotlivých správcoch farností uvádza nasledovné elementárne biografické údaje: meno, vzdelanie, jednotlivé kňazské svätenia, počet rokov, ktoré je kňazom, a ktoré pôsobil v danej farnosti. V tejto časti kanonickej vizitácie nasleduje i súpis farských majetkov a príjmov, čo umožňuje kategorizovať jednotlivé príjmové a výdavkové položky. Taktiež je možné porovnávať nielen farské hospodárenie v tom istom roku v rámci arcidiakonátu, ale aj sledovať postupný vývoj v zisku, resp. strácaní týchto majetkov a príjmov. Tiež vzťah zemepána k náboženským záležitostiam vo významnej miere ovplyvnil hospodársku situáciu farára a fary ako takej. Mnohí zemepáni (najmä Erdődiovci a neskôr Pálfiovci) významne podporovali farárov, najmä darovaním najrôznejších hnutelných aj nehnuteľných majetkov. Pravda, prístup zemepánov závisel od ich vierovyznania, napriek tomuto konštatovaniu nie všetci v rovnakej miere podporovali kostol a faru. Pri pohľade na uvedené farské majetky a príjmy vidíme, že tieto boli naozaj veľmi rozmanité. Zistili sme, že jednou z najdôležitejších zložiek farských príjmov, ktorú dostávali všetci farári, boli domové dávky od farníkov. Množstvo a druh naturálií odovzdávali farníci podľa toho, k akej kategórii poddanského obyvateľstva prislúchali (sedliaci s celou alebo polovičnou usadlosťou, želiari s domom, bez domu). Medzi jednotlivými farnosťami panovali rozdiely v množstve odovzdávaných položiek. K odovzdávaným naturáliám patrili kurčatá, syr, vajcia,

strukoviny, víno a obilie, niekde i mäso. Ďalším dôležitým zdrojom farárových príjmov boli príjmy z farských pozemkov. Významnou kategóriou farských príjmov, ktoré dostávali farári vo všetkých farnostiach, boli tzv. štólové poplatky. Išlo o poplatky za tieto úkony: krst, uvedenie rodičky, sobáš, uvedenie nevesty, pohreby mužov, žien a detí, za spievanú omšu, čítanú omšu a pohrebnú kázeň. Tieto poplatky boli buď vo forme len peňažnej hotovosti, alebo v kombinovanej forme: okrem peňažnej hotovosti sa odovzdávali aj naturálie. Ďalej k farským príjmom mohol patriť peňažný plat, šestina z obilia a vína, peniaze z vzbieraných mešcových zbierok a ofier, mlynský cenzus a pod.

Podobne osobitne pojednáva kanonická vizitácia o učiteľovi – nerozoberá len príjmy, ale uvádza aj meno učiteľa, vierovyznanie a stručnú charakteristiku. Vizitátor hovorí i o stave školy (v zmysle školskej budovy) a udáva počet žiakov. Možno konštatovať, že popri hlavnom povolaní a poslaní učiteľa, ktorým bolo učenie detí, vykonával učiteľ množstvo ďalších aktivít. Bol prvým pomocníkom farára pri rozličných cirkevných úkonoch – sprevádzal veriacich na bohoslužbách a iných pobožnostiach svojím spevom a hrou na organe, asistoval pri čítaných omšiach (niekedy aj miništroval farárovi), pohreboch, vykonával kostolné (i pohrebné) zvonenie, sprevádzal farára k chorým, umierajúcim a pod. Jednoducho povedané, popri farárovi, richtárovi a zemepánoch patril k najdôležitejším predstaviteľom obcí. Podobne ako v prípade farských príjmov, aj údaje o učiteľových príjmoch dovoľujú kategorizovať tieto príjmy za jeho jednotlivé činnosti. Pre zlepšenie svojho živobytia takmer všetci učitelia obrábali i väčší či menší počet školských pozemkov. Pri výskume sme dospeli k poznatku, že významným zdrojom učiteľových príjmov boli naturálie od jednotlivých farníkov a filialistov, ďalej príjmy za učenie (platilo, že čím viac školákov, tým vyššie príjmy), peňažný plat, iné naturálie, podiel učiteľa na ofere a kolede. Osobitne bol učiteľ platený za hru na organe, za spev na bohoslužbách a pohreboch, za kostolné zvonenie.

Posledným objektom vizitovania boli samotní farníci a filialisti. Tu si vizitátor všíma ich vierovyznanie, prítomnosť a počet nekatolíkov, u rímskokatolíkov dodržiavanie pôstov a predpísa-

ných cirkevných sviatkov, ich počet. v kanonickej vizitácii z rokov 1694/1695 pribudli informácie o poriadku bohoslužieb a priebehu katechéz vo farnostiach. na základe rozboru kanonických vizitácií môžeme charakterizovať aj život farníkov, teda národnostné a náboženské pomery v jednotlivých farnostiach. Čo sa týka rímskokatolíkov, vizitátori sa neuspokojili len s konštatovaním, že obyvatelia majú rímskokatolícke vierovyznanie, ale skúmali aj to, do akej miery žili podľa predpisov katolíckej viery, nakoľko ich uplatňovali v každodennom živote. Kanonické vizitácie jednotlivých lokalít potvrdzujú skutočnosť, že vzhľadom na nestabilný politický vývoj v Uhorsku sa náboženská situácia veľmi často menila. Život spoločnosti v období 17. storočia tak v kontexte dlhodobého tureckého nebezpečenstva, ale najmä vnútropolitických zápasov v podobe opakujúcich sa stavovských povstaní, najvýraznejšie ovplyvňovalo práve spolužitie viacerých konfesíí.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 8., 87. (1694), Archidiaconatus Poseniensis, Visitatio canonica parochiarum archidiaconatus Poseniensis sub eminentissimo cardinale Leopoldo a Kollonicz, arciepiscopo Strigoniensis, cepta per illustrissimum dominum Stephanum Szenczy, continuata vero et terminata per Stephanum Illyés, delegatum visitatorem anno 1694. Districtus Submontanus, Szomolan, Visitatio canonica per Anno 1694, s. 62-65.

SZOMOLAN

Oppidum illustrissimae familiae Erdődianae. Ecclesia perelegans, dedicata et consecrata Natae Reginae Angelorum, ab illustrissimo condam comite Gabriele Erdődy a fundamentis exstructa.

Altaria quoque 5 gratiosa, omnia etiam consecrata. Dedicatio celebratur dominica infra octavam sanctorum Petri et Pauli apostolorum. Tabernaculum ad altare majus sub bona clausura. Chorus cum organo elegans. Sacristia perlucida, in qua armaria pro apparamentis commoda, sed et ipsa apparamenta nitida, ac multa ex eis praesertim casulis praetiosa. Supra sacristiam, oratorium minorum. Baptisterium aheneum sub clausura, verum loco (: in capella videlicet Christi Domini:) nimis tenebricoso. Aquae

lustralis fons marmoreus elegans, in parietibus utrinque concinnae, listisque suis affixae imagines. Confessionalia in ecclesia 2. Turris eximia, campanas continet 3 consecratas cum horologio proxime reparando, tectum ejusdem scandulatum indiget renovatione. Ecclesiae vero latericium, non pridem reparatum. Ad portam ecclesiae meridionalem aforis capellula beatae Mariae virginis Dolorosae, quam erexit generosa condam domina Barbara Ladány, generosi aequae condam domini Stephani Szent Kereszty relicta vidua. Addito ei prato 1 fl. 90 den. per eandem generosam dominam empto, apparamentis item pro celebrandis missae sacrificiis, necessariis ea lege, ut dictum pratum parochus loci perpetuo usuet et sacra singulis mensibus per unum et unum, ad intentionem dictae fundatricis, juxta literale instrumentum, anno 1673 superinde confectum, prae manibus domini plebani habitum, idem celebret.

Coeterumque ad usum sacrificii necessariorum curam habeat, quod ante aliquot annos intermissum, haeredes testatricis continuari cupiunt, dominus vero parochus ob tenuitatem proventus ejusdem prati, id exequi difficultat, praesertim in dicta capella, ventis obvia, paratior menti fundatricis in ipsa ecclesia ex dispensatione superiorum satisfacere. Altare quoque Pocsukianum in ecclesia, e regione portae orientalis situm, habet annexam obligationem singulis mensibus duorum sacrorum in eodem absolvendorum. Ad hunc finem possidet parochus pratum et certum agrum, in instrumento foundationis anno 1671 emanato, cum quibusdam aliis circumstantiis, uberius specificata.

Accedit et tertia, in arce singulis hebdomadis duo sacra celebrandi, obligatio, inde habet vini urnas 10, tritici mutonem 1, unumque pinguem majalem. Coemiterium ecclesiae muro cinctum, ambabus clausuris destitutum, summe indigeret earundem reparatione. Ossarium in angulo coemiterii, cum capella desuper sancti Thomae, bene tecta.

Proventus ecclesiae. Habet vineas 2, unam poenitus desertam, alteram communitas excolit. Pomarium sub dicta vinea deserta 1. Alios proventus, praeter bursalem, nullos, et tamen vel ex his, destinati sunt, organistae annuatim fl. 20. In paratis apud providum

dominum Franciscum Mészáros florenarii 70. In debitis apud communitatem ad exolvendas portiones levati fl. 32. Item apud diversos, secundum signaturam, libro ecclesiae insertam, quorum exactio domino plebano commendatur.

Supellex ecclesiae pro circumstantia loci satis copiosa, quarum inventarium libro ecclesiae, paucis ab inventario visitationis proximae discrepans, longo ordine insertum habetur.

Parochus. Admodum reverendus dominus Andreas Meszarics, annorum aetatis 51, sacerdotii 24, parochiae hujus 6. Theologus absolutus e collegio Pazmaniano. Linguas novit Hungaricam, Slavonicam et Croaticam. Omnibus tribus concionari valet.

Proventus ejus. Vineae 2 desertae, jugera agrorum 6, prata 6, pomarium 1. Habet a quavis domo coloniali integrae sessionis tritici metretas 2, pullum 1, vini medias 5. A media sessione pariter. Ab inquilinis d. 12. A baptisate d. 15, a primis tamen tribus infantibus novo chrismate delibutis tallerus 1, id est per d. 50. Ab introductione puerperae gallinam vel d. 10 etc. ut supra paginam 14 notatum habetur.

Ludimagister. Joannes Szakolczay, catholicus, nondum professus. Scholam habet commodam, scholares 20. Habet agrorum jugera 3 et frustum prati, ipse elaborat. A communitate habet fl. 17, a quavis sessione coloniali integra manipulos 6, a media 3. A qualibet domo, quae habet in promontorio Szomolanensi vineam, vini pintam 1. A funere simplici d. 25, a cruce d. 5, a sacro cantato funebri, cum organista d. 50. Caliscationem, colledae et offertorii, praeter communionem, tertiam partem.

Domus in hoc oppido circiter 100, animae 1000 et amplius. Catholicae omnes, recenter conversi advenae circiter 10.

5. KANONICKÉ VIZITÁCIE NA PRÍKLADE BRATISLAVSKÉHO ARCIDIAKONÁTU V 18. STOROČÍ

V období 18. storočia sa konali na území celého Bratislavského arcidiakonátu kanonické vizitácie v rokoch 1714, 1731, 1756, 1761 a 1782. Z dôvodu obmedzeného rozsahu sme z obdobia 18. storočia na ilustráciu vybrali jeden ročník, a to poslednú, tzv. „baťániovskú“ kanonickú vizitáciu z roku 1782. Túto kanonickú vizitáciu z viacerých dôvodov považujeme za jeden z najzaujímavejších ročníkov kanonických vizitácií vôbec. Chronologicky sa viaže k obdobiu vlády cisára Jozefa II., kedy sa radikálne zmenili pomery medzi cirkvou a štátom. Kanonické vizitácie sa v tomto období na území Ostrihomského arcibiskupstva realizovali a spisovali na základe nariadenia ostrihomského arcibiskupa Jozefa Baťániho v rokoch 1781 až 1788. Tieto poskytujú najcennejšie a najbohatšie údaje k jednotlivým farnostiam a filiálkam spomedzi všetkých novovekých kanonických vizitácií. Vizitácie všeobecne majú podľa veľkosti fary 24 – 30 bodov, zameraných na rozličné oblasti života farnosti či filiálky. Sú to vizitácie veľmi rozsiahle a podrobné, nakoľko jednotlivé otázky boli koncipované veľmi starostlivo a precízne. Podobne ako u predošlých ročníkov kanonických vizitácií z 18. storočia, aj k „baťániovským“ vizitáciám sú pripojené rozličné dokumenty (prílohy), týkajúce sa života farnosti (najmä majetkoprávneho charakteru). Údaje kanonických vizitácií nám umožňujú rekonštruovať mnohé aspekty (nielen) náboženského života lokalít. Jedným z nich je možnosť rekonštrukcie stavu kostolov, ostatných sakrálnych objektov a cintorínov, prítomných vo farnostiach, najmä ich stavebný rozmach, v rámci ktorého sa stavali nielen nové kostoly, ale aj nové kaplnky (v obciach i v horách, na viniciach či pri cestách), zvonice, krížové cesty a kríže. Taktiež prinášajú detailné informácie o patrocíniách kostolov a kaplniek a ich zmenách.

Kanonické vizitácie z rokov 1781 až 1788 umožňujú sledovať aj majetkové pomery kostolov, a to na základe samostatne vedených účtov. Tieto účty mal na starosti obvykle osobitný kostolný ekonóm, zvaný kostolný inšpektor, ktorého zvyčajne do tejto funk-

cie zvolila obec s vedomím a súhlasom farára. Napriek tomu rovnakú zodpovednosť za kostolné financie niesli aj jednotliví farári, pôsobiaci vo farnostiach, ako to vyplýva aj z kontextu vizitácií. Kostolní inšpektori boli povinní každoročne podať vyúčtovanie ohľadom kostolných financií, a podriaďiť sa kontrole, ktorej sa zúčastňovali zástupcovia miestnej samosprávy (richtár a prisažní), ďalej vicearcidiakon, miestny farár a zemepáni (niekedy ich zastupovali aj úradníci z panstva, ak bolo zemepánom panstvo). Na realizovanie takýchto pravidelných finančných kontrol kostolných financií vyzval najmä realizátor kanonickej vizitácie z roku 1731 – vizitátor Ján Jelenfi, a po ňom aj ďalší vizitátori. Napriek tomu, že v niektorých farnostiach sa takéto kontroly nekonali každoročne, predsa len to vnieslo do kostolného hospodárenia potrebný poriadok. Napokon, dá sa konštatovať, že aj kostol so svojimi viac či menej pravidelnými príjmami a výdavkami fungoval ako samostatná ekonomická jednotka. Príjmy kostolov boli rôzne diferencované – najčastejšie im plynuli z vlastných pozemkov (polí, viníc, lúk, záhrad, lesov), ktoré im darovali rôzni donátori (od šľachticov až po jednoduchých roľníkov). Ďalej to mohli byť príjmy z úrokov vlastných kapitálových súm, príjmy z mlynského cenzu, z výčapu, mešcových zbierok, z milodarov a poručení, z peňažných pokút, zo zvonenia. Premenlivejšou položkou boli kostolné výdavky, ktoré podrobnejšie uvádzajú až tzv. „baťániovské“ kanonické vizitácie. Kostolné výdavky putovali predovšetkým na údržbu kostolov, ich vybavenie, zakúpenie či opravu bohoslužobných predmetov, na plat učiteľa, či na hradenie výdavkov, ktoré vznikali pri príležitosti osláv patrocínia kostola. Každý kostol vlastnil nejakú hotovosť, zväčša všetky kostoly mali aj aktívne dlhy, niektoré v niektorých obdobiach aj pasívne (najmä ak sa dotýčny kostol predstavoval alebo podstúpil finančne náročnú opravu).

Úplne nové a v mnohých ohľadoch zaujímavé údaje prinášajú vizitácie o jednotlivých správcoch farností. Počet údajov o farároch v jednotlivých vizitačných ročníkoch postupne narastá, od elementárnych životopisných údajov v starších vizitačných ročníkoch až po najrôznejšie podrobnosti typu, či farár nosí fúzy, bradu a pod. Čo je však veľmi zaujímavé, vizitátori sa zameriava-

li na osobnostný profil farára a na jeho podrobnú charakteristiku po stránke mravov. Bolo to mimoriadne dôležité práve kvôli tomu, že často od postoja miestneho správcu farnosti záležalo na tom, či farnosť - obec prejde spolu s farárom na nekatolícku vieru, alebo zostane verná katolíckej viere. Vizitátor tiež evidoval bohaté a veľmi podrobné údaje o majetkových pomeroch správcov farností, čo nám dnes umožňuje kategorizovať jednotlivé príjmové a výdavkové položky. Práve „baťaniovská“ kanonická vizitácia nám ponúka, možno povedať, komplexný pohľad na majetkové a hospodárske záležitosti fary, vrátane výpočtu farských pozemkov, všetkých kategórií farských príjmov, opisu budovy fary, farského dvora a jeho hospodárskych budov, opisu famílie, jej povinností a príjmov. Pri pohľade na uvedené farské majetky a príjmy vidíme, že tieto boli naozaj veľmi rozmanité. Zistili sme, že jednou z najdôležitejších zložiek farských príjmov, ktorú dostávali všetci farári, boli domové dávky od farníkov. Množstvo a druh naturálií odovzdávali farníci podľa toho, k akej kategórii dedinského obyvateľstva prislúchali (sedliaci s celou alebo polovičnou usadlosťou, želiari s domom, bez domu). Prirodzene, najmajetnejší farníci boli aj zaťažovaní najväčšími povinnosťami v rámci odovzdávania povinných dávok. Medzi jednotlivými farnosťami panovali v každom období konania sa vizitácie značné rozdiely v množstve odovzdávaných položiek. K odovzdávaných naturáliám patrili kurčatá, syr, vajcia, strukoviny, víno a obilie, niekde i mäso. Želiari – aj s domom, ale najmä bez domu – väčšinou namiesto naturálií platili len peňažnú čiastku, ktorá sa tiež v jednotlivých farnostiach líšila. Ďalším dôležitým zdrojom farárových príjmov boli príjmy z farských pozemkov. Významnou kategóriou farských príjmov, ktoré dostávali farári vo všetkých farnostiach, boli tzv. štólové poplatky. Išlo o poplatky za tieto úkony: krst, uvedenie rodičky, sobáš, uvedenie nevesty, pohreby mužov, žien a detí, za spievanú omšu, čítanú omšu a pohrebnú kázeň. Tieto poplatky boli buď vo forme len peňažnej hotovosti, alebo v kombinovanej forme: okrem peňažnej hotovosti sa odovzdávali aj naturálie. Ďalej k farským príjmom mohol patriť peňažný plat, šestnástina z obilia a vína, peniaze z vyzbieraných mešcových zbierok a ofier, poplatky za návštevy chorých a udeľo-

vane posledného pomazania, mlynský cenzus a pod. Výška týchto príjmov sa v priebehu storočí menila, za najstabilnejšie (teda tie, ktoré sa v porovnaní s inými až tak výrazne nemenili) možno označiť domové dávky farníkov, štólové poplatky, peňažné platy farárov, či množstvo ďalších odovzdávaných naturálií.

„Baťaniovské“ kanonické vizitácie tiež prinášajú dôležité údaje o učiteľoch, ich vzdelaní, vierovyznaní, národnosti, dĺžke pôsobenia vo farnosti; a následne o škole, jej úrovni, počte žiakov, údaje o druhoch a výške učiteľových príjmov, a v niektorých prípadoch aj údaje o stave školských budov. Popri hlavnom povolaní a poslaní učiteľa, ktorým bolo učenie detí, vykonával učiteľ množstvo ďalších aktivít. Bol prvým pomocníkom farára pri rozličných cirkevných úkonoch – doprevádzal veriacich na bohoslužbách a iných pobožnostiach svojím spevom a hrou na organe, asistoval pri čítaných omšiach (niekedy aj miništroval), pohreboch, vykonával kostolné (i pohrebné) zvonenie, doprevádzal farára k chorým, umierajúcim a pod. vo väčšine farností vykonával učiteľ i funkciu notára, za čo od predstaviteľov obce dostával osobitný príjem. Jednoducho povedané, popri farárovi, richtárovi a zemepánoch patril k najdôležitejším predstaviteľom obcí. Podobne ako v prípade farských príjmov, aj údaje o učiteľových príjmoch nám dovolili kategorizovať učiteľove príjmy za jeho jednotlivé činnosti. Pre zlepšenie svojho živobytia takmer všetci učители obrábali i väčší či menší počet školských pozemkov. Významným zdrojom učiteľových príjmov boli naturálie od jednotlivých farníkov a filialistov, ďalej príjmy za učenie (platilo, že čím viac školákov, tým vyššie príjmy), peňažný plat, iné naturálie, podiel učiteľa na ofere a kolede. Osobitne bol učiteľ platený za hru na organe, za spev na bohoslužbách a pohreboch, za kostolné zvonenie, za notariát a vyhotovovanie písomností. A v neposlednom rade, na základe štúdia kanonických vizitácií z rokov 1781 až 1788 možno sledovať národnostné a náboženské pomery v jednotlivých farnostiach. Náboženské pomery vo farnostiach dokresľujú aj bratstvá, fungujúce pri jednotlivých (farských i filiálnych) kostoloch. Z nich najrozšírenejšie bolo laické bratstvo sv. Františka, ktoré koncom nami sledovaného obdobia fungovalo takmer v každom sídle farnosti aj filiálke. Ďalej to

boli bratstvá, ktoré existovali len v niektorých farnostiach – bratstvo sv. Jána Nepomuckého, bratstvo kresťanskej náuky, bratstvo katechizujúcich, bratstvo Panny Márie Karmelskej. Bratstvá mali svoju vlastnú organizáciu, príjmy, a ich členovia rôzne povinnosti, ktorých plnením preukazovali svoje náboženské cítenie. Práve bratstvá boli praktickou formou na realizáciu náboženského života farníkov. Ľudová zbožnosť sa prejavovala aj v účasti na bohoslužbách, procesiách, pohreboch, rozličných púťach.

Na predstavenie štruktúry vizitačnej zápisnice sme si opäť vybrali kanonickú vizitáciu farnosti Smolenice z roku 1782. Uvedená kanonická vizitácia bola vyhotovená v troch exemplároch. Jeden z nich je dnes uložený v Arcibiskupskom archíve v Trnave, druhý v Prímási Levéltár v Ostrihome, a tretí v archíve Rímskokatolíckeho farského úradu v Smoleniciach. Vizitáciu z roku 1782 možno študovať aj z mikrofilmu. Vizitačný protokol je vo veľkom fóliovom formáte, zviazaný v koženej väzbe. Vizitácia je pomerne dobre čitateľná, má číslované strany – celkovo má vizitácia (vrátane všetkých príloh) 96 strán. Je písaná v latinskom jazyku, objavuje sa ale aj slovenčina: v písaní miestnych názvov, prepísaných kostolných účtoch a aj v niektorých prepísaných dokumentoch, priložených na konci vizitačného protokolu.

Čo sa týka štruktúry vizitačného protokolu, ten sa skladá z niekoľkých častí: obsahuje úvod, samotnú kanonickú vizitáciu, porovnanie (*Combinatorium*), tabuľku (*Tabella*), nariadenia vizitátora (*Statuta particularia et statuta generalia*), a napokon prepísané dokumenty hospodárskeho a majetkoprávneho charakteru. V úvode vizitačného protokolu je údaj o názve farnosti, dátume vizitovania a mená všetkých, ktorí boli na vizitácii a vyhotovení vizitačného protokolu prítomní. Okrem vizitátora, arcidiakona Bratislavského arcidiakonátu Jána Nepomuka Aradiho to bol Adam Markovič, vicearcidiakon Smolenického dekanátu, Ladislav Petok, zástupca Bratislavskej stolice, Štefan Ujvári, arcibiskupský fiškál, František Váradi, zástupca Smolenického panstva, dvaja miestni prísazní, a iní (najmä vážnejší) obyvatelia Smoleníc i filiálky Lošonec.

Samotná kanonická vizitácia je rozčlenená podľa paragrafov 1 až 29 nasledovne: Paragrafy 1 – 3 sa venujú kostolu ako stavbe: jeho

polohe, interiéri a exteriéri, vnútornej výzdobe, podrobne vymenovanej výbave bohoslužobných predmetov. Paragraf č. 4 detailne pojednáva o majetkových záležitostiach kostolov: o majetkoch, príjmoch a výdavkoch, dlhoch, spravovaní kostolných financií. Piaty paragraf opisuje cintorín a hrobárov – ich povinnosti a príjmy. Šiesty paragraf sa venuje miestnemu náboženskému bratstvu sv. Františka, najmä hlavným povinnostiam jeho členov. Paragrafy č. 7 až 12 opisujú farára, jeho farské povinnosti a príjmy. Nájde sa tu detailný životopis farára, ďalej podrobné údaje o jeho farských povinnostiach: o vysluhovaní bohoslužieb a sviatostí, zoznam jeho vlastných aj kostolných kníh, presné farské majetky a príjmy (osobitne zaznamenané zo sídla farnosti i filiálky), a celkové ročné farské príjmy. Paragraf č. 13 sa týka kaplánov, paragraf č. 14 charakterizuje farárovu rodinu, t.j. ďalších obyvateľov fary – gazdinú, kuchárku, sluhov a pod. (vrátane presných údajov o ich povinnostiach a ročných príjmoch v peniazoch či naturáliách). Paragraf č. 15 pojednáva o služobníkoch kostola – o učiteľoch, inšpektoroch kostola, kostolníkoch, hrobároch, pôrodných babách, a uvádza aj súhrn ich majetkov a výšku ich ročných príjmov. Paragraf č. 16 hovorí o miestnych zemepánoch a patrónoch, paragraf č. 17 o farskom ľude (osobitne o rímskokatolíkoch, ale sú tu údaje o počte obyvateľov všetkých vierovyznaní). Paragrafy č. 18 a 19 pojednávajú o hraniciach farnosti, kaplnkách a katolíckych oratóriách. Paragrafy č. 20 až 29 hovoria o vojenských kaplnkách a kaplánoch, iných klerikoch vo farnosti, o reholiach, obyvateľoch iného vierovyznania (o grékokatolíkoch, obyvateľoch augsburského alebo helvétskeho vierovyznania, o Arménoch, Židoch), o fundáciách a napokon osobitný paragraf (§ 28) pojednáva o hraniciach farnosti (t.j. či je potrebné farnosť rozdeliť alebo naopak, spojiť s inou farnosťou). Paragraf 29 sa podrobne venuje drobným sakrálnym objektom vo farnosti – stĺpom, sochám, krížom a menším kaplnkám. Detailne opisuje fundátora objektu, okolnosti jeho výstavby, prípadné rekonštrukcie, vybavenie a napokon povinnosti osoby, ktorá sa aktuálne stará o objekt. Za záznamami z kanonickej vizitácie nasleduje tzv. *Combinatorium huius cum Visitatione priori*, ktoré porovnáva niektoré rozdielne údaje s údajmi predošlej vizitácie

smolenickej farnosti. za porovnaním nasleduje tabuľka (*Tabella*), ktorá slúžila ako podklad pre vyhotovenie mapy Ostrihomskej arcidiecézy. V nej sú záznamy o tom, aké má sídlo postavenie (či je sídlom farnosti – matkou alebo filiálkou), či je to dedina alebo oppidum, či má v obvode farnosti lesy, vinice, vrchy, rieky, o polohe dediny, a ktorým smerom a ako ďaleko je vzdialená filiálka Lošonec od sídla farnosti. za tabuľkou nasledujú *Statuta patricularia et Statuta generalia*. Sú to nariadenia vizitátora, ktoré nariaďuje do budúcnosti uskutočniť v sporných prípadoch, ktoré objavil vo farnosti Smolenice. Vzhľadom na rozsiahlosť uvedenej kanonickej vizitácie na tomto mieste publikujeme len vybrané paragrafy a celkovú štruktúru kanonickej vizitácie.

*Archív Arcibiskupského úradu Trnava, fond Officium Vicariale Tyrnaviense, oddelenie Kanonické vizitácie, rok 1782, sign. I./1, Visitatio canonica Parochiae Szomolanensis; Prímási Levéltár, Ostrihom, Archivum ecclesiasticum vetus, Visitationes canonicae, Districtus Szomolanensis, sign. Lib. 157, 683. (1782), Visitatio canonica Parochiae Szomolanensis; Archív Rímskokatolíckeho farského úradu v Smoleniciach, bez signatúry, Visitatio canonica Parochiae Szomolanensis; Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, Bratislava, Mikrofilmy, sign. B 1496, Visitatio canonica Parochiae Szomolanensis. Kanonická vizitácia bola publikovaná: LOPATKOVÁ, Zuzana. Batániovská kanonická vizitácia Smoleníc z r. 1782. In *Studia historica Tyrnaviensia IX-X. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 382-424.**

Visitatio Bathyaniana Parochiae Szomolanensis lecta die tertia Septembris anno 1782 praesentibus domino Joanne Arady canonico, et surrogato archidiacono Posoniensi, Adamo Markovics vicearchidiacono districtuali, Francisco Varady plenipotentiato praefecto Palffiano, Ladislao Petok Comitatus Posoniensis iudice nobilium, Ladislao Specziar jurassore, Antonio Koller, Josepho Ledeczy, et Stephano Ujvari fiscale archiepiscopali, reliquis item incolis oppidi Szomolan, et Lossoncz.

§ I. De ecclesiae situ

Ecclesia matrix in oppido Szomolany in perexiguo colle situata distat ab oppido passibus ducentis. Ab hanc hyberno tempore (:utpote collem versus:) difficilior non nihil est accessus; haec tamen periculo incendii non est exposita, siquidem una excepta nullam aliam domum sibi vicinam habeat. Circa ecclesiam est muro cinctum coemeterium, illudque benedictum sepulturae catholicorum absque aliqua taxa hucdum deservit.

§ II. De exteriori, et interiori structura ecclesiae

Per extensum est aedificata ex lapidibus et ustis tegulis, tecta externe imbricibus, interne vero quadratis lapidibus exposita. a frontispicio supereminet turris scandulis rubro colore tinctis tecta, in qua sunt campanae numero 3 harum maxima facile quindecim centenarios ponderat, altera centenarios octo, quae anno 1779 rupta, iterum anno eodem sumptibus ecclesiae, et communitatis refusa est, ac per dominum Stephanum Nagy episcopum Themesiriensem consecrata. Tertia est centenarios quatuor, omnes harmoniae bonae, sed an duae antiquiores consecratae sint non constat. Est etiam horologium in turri, est ob sui vetustatem minus accuratum; campanile vero ligneum in meditulo quasi oppidi situatum ab ecclesia passibus tercentis distat quod pro campanula agonizantium anno 1775 per dominum comitem Antonium de Reva episcopum Milevitanum, suffraganeum Strigoniensem consecrata est deservit, estque librarum centum novemdecim.

Sanctuarium longum est orgiarum quinque, pedum duorum, latum orgiarum trium pedum duorum, altum orgiarum octo pedum duorum, quod sub fornice reliquo corpori ecclesiae junctum est; in eo nullae adparent picturae, neque imagines, imagines ex pariete pendentes praeter duas in tela pictas et suis listis provisas, quarum una est sancti Antonii Paduani, altera Judicium Jesu Nazareni exhibet. Hocce sanctuarium lapidibus quadratis stratum, habet cancellos ligneos satis firmos, rubro colore tinctos. Chori eminentes non sunt, verum super sacristia extat oratorium excelsae

familiae Erdődyanae, ad quod ingressus patet ex coemeterio, ac una cum sacristia furnitum est, claves vero ab eo asservantur in sacristia sub cura aeditui. In sanctuario sunt duo scamna antiqua formam stallorum referentia, quae clausura destituta usui communi deserviunt. Datur etiam pro pontificante locus sine baldachino, monumentum nullum, praeter cryptam lapide marmoreo clausam, ad quam olim ii, qui de familia Erdődyana obierunt sepulti sunt, prout etiam in eadem tumulatus magnificus dominus comes Gabriel Erdődy janitorum regaliū magister aetatis annorum 37 anno 1650 cum domina nata comitissa Maria Palffy sua prima consorte anno 1643, secunda vero nata domina comitissa Juditha Amady, quae annorum 66 decedens anno 1678 cum compluribus charissimis pignoribus in eadem tumulata est.

Navis ecclesiae longa est orgiarum undecim, lata orgiarum sex, alta orgiarum sex et pedis unius, structurae una cum sanctuario antiquae, in hac super posteriori ingressu ad ecclesiam est chorus musicorum habens organum octo mutationum cum pedali, quod olim per dominam comitissam Amady Juditham, prout id ipsum eiusdem gentilitium in frontispicio organi perhibet curatum est, cui dein pedale adjectum est; anno vero 1777 sumptibus ecclesiae ex integro restauratum est. In navi ecclesiae sunt tres cryptae quarum duae lapide sunt clausae, tertia vero asseribus quercinis tecta est, quae siquidem ad novum regium praescriptum adaptari nequeant, pro sepultura fidelium deservire non possunt.

Portas haec ecclesia e ligno quercino bonis seris provisas duas habet; sacristiam unam cum duabus fenestris cratibus ferreis pro omni securitate provisas in hac (:cum ecclesia aliud conservatorium neutiquam habeat:) omnis supellex clausa decenter asservatur. Ecclesia ipsa est satis lucida, ad quam non solum populus matricis ecclesiae, verum etiam ex filiali Lossonz, et possessione Nestich ipsi oppido Szomolany adjacente, sed ad parochiam Boleraziensem uno horae spatio distantem pertinente, pro divinis ordinarie confluit, cui recipiendo haec ecclesia (:si unum duntaxat sit sacrum:), fere est insufficiens.

Consecrata est haec ecclesia anno 1647 per dominum comitem et episcopum Csanadiensem, cuius nomen et cognomen visitatio anni

1731 quae hujus solum meminit, non exponit. Signa consecrationis in parietibus ecclesiae apparentia rursus renovata sunt, ut ultronee consecratam testaretur. Anniversaria consecrationis dies dominica infra octavam Nativitatis Domini recoli debuisset, ab immemorabili tamen tempore eius memoria intermissa modo recolitur.

A tempore suae erectionis quales vicissitudines subierit non constat: eam tamen sumptibus ecclesiae concurrentibus reparatam fuisse anno 1743 visitatio anni 1750 testatur. Est autem haec ecclesia erecta pia munificentia domini comitis Gabrielis Erdődy, janitorum regalium magistri, eiusdemque consortis dominae comitissae Mariae Palffy, prout id ipsum duplex gentilitium super porta posteriori ecclesiae in lapide excisum perhibet celebratur patrocinium in festo Nativitatis Beatae Mariae Virginis, cum indulgentiis plenariis ad septennium concessis. Neque ecclesia, neque altare quodpiam (: quantum constare potest:) violatum est.

§ III. De interiori ornatu ecclesiae et sacristiae

Cathedra lignea sculptorio et pictorio opere ornata et vestita formam et structuram antiquam referens, collocata est ex parte sinistra introitus ad ecclesiam; confessionalia vero se invicem respicientia in navi ecclesiae duo sunt, unum antiquum alterum novum, utrumque craticulis debitis provisum. Praeter aram majorem collaterales arae sunt quinque, omnes anno 1673 consecratae per dominum Georgium Pongracz episcopum Varadiensem, quae ad sacrificandum necessariis provisae, ut mundae asserventur praeter tres mappas requisitas quarta teguntur. Ara maior lignea dicata est honoribus Natae reginae coeli, cuius effigiem ligneam dextra Jesulum tenentem, pulchre vestitam amictu et damascena, argentea corona redimitam inter statuas sanctorum Michaelis archangeli, et angeli custodis repraesentat, desuper vero pluribus sanctorum statuibus circumornatur. In hac candellabra aerea numerantur sex, argentea vero minora tabernaculo insistentia duo, quod ligneum est, et in venerabile sacramentum, tam pro fidelium publica veneratione, quam etiam aegrotantium necessitate decenter asservatur, estque ita adaptatum ut in eo venerabile commode exponi possit. Liquore

sacri (:eo infirmorum excepto, quod propter remotiorem ecclesiam, ac etiam difficilem vel maxime hyemis tempore accessum in casum urgentis necessitatis decenter asservatur:) reconduntur ad baptisterium debita sera provisum.

Ara collateralis: prima aequae lignae adextris est Christi Domini in horto oliveti cum apostolis permanentis, inter statuas sanctorum Petri et Pauli cum superiori effigie Christi Domini de cruce pendentis, habet tabernaculum ligneum sera munitum, sed in eo nihil asservatur. Ara collateralis secunda lignae aequae a sinistris, est Dolorosae Matris in sinu suo filium emortuum gestantis, inter statuas sanctarum Helenae et Catharinae Senensis, superne vero pluribus sanctarum statuis ornatur. Ara collateralis tertia adextris est lapidea et gypso vestita Beatae Virginis filium suum in ulnis gestantis elegantis in tela picturae inter duos angelos de gypso factas, superficiem arae claudit duplex gentilitium excelsae familiae Erdődyanae liberali enim munificentia domini comitis Georgii Erdődy haec ara assurrexit. Ara collateralis quarta a sinistris lapidea aequae ex gypso vestita, dicata est honori sancti Joannis Nepomuceni, in cuius medio est statua lignea eiusdem sancti inter statuas sanctorum angelorum, quorum unus coronam, alter claves cum palma praesentant, superficiem arae ornat radius inauratus cum lingua. Hanc aram aequae supramemoratus dominus comes fieri curavit, sed successive sumptibus ecclesiae, et nonnullorum pia liberalitate magis ornata est. Ara collateralis quinta lignae situata e regione introitus ad ecclesiam, est Obdormitionis Beatae Mariae Virginis, quae condam per familiam Pocsuchianam erecta est, haec effigies in tela picta est inter statuas sanctorum Stephani et Emerici ac plures alias, in medio vero arae est sub vitro elegantis operis effigies gratiose vestita sanctae Nothburgae, condam a domina comitissa Theresia Erdődy nata principe Eszterhazy ecclesiae dono oblata; est denique una adhuc ara lignae Beatae Virginis Cellensis, in qua prius etiam celebrabatur, modo autem pro credentia deservit. In huius tumba lignae asservatur fons baptismalis sera provisus, arae omnes ad sacrificandum requisitis sunt instructae.

Scamna maiora in ecclesia numerantur quindecim, minora quatuor, haec tamen usu iam labefactata, ruinam minantur. Ipse

autem baptismalis fons, est instrumentum cupreum, aquam in se continens, locatum in tumba arae Beatae Virginis Cellensis, una cum sacris liquoribus, qui in pixide argentea asservantur et clauduntur sera, clavis vero in armario sacristiae asservatur penes calices. Quotannis autem feria quinta maioris hebdomadae per hominem fidelem ad id destinatum, sacri liquores adferuntur sumptibus ecclesiae. Ex ordinatione vero visitationum praecedentium titulo novi chrysmatis parochus praeter stolam ordinariam baptismi, a tribus primis infantibus tollit per den. quinquaginta; quodsi tamen haec sors pauperiores tangat, liberum est parocho hanc taxam inter plures parti: a modo vero et posterum cessabit haec taxatio, instar medicinae tamen nemini sacri liquores conceduntur.

Sacristia quae ad cornu evangelii in sanctuario est situata sicca est, et omni commoditate instructa. Habet armarium paucis ab hinc annis curatum, seris bonis provisum, ac recondendae supellectili sufficiens, in eadem sacristia est lavatorium stanneum, anno 1777 curatum, est et genuflexorium pro usu celebrantium. Supellex vero ecclesiae prouti inventarium exhibet sequens est: unum monstratorium argenteum inauratum, calices argentei inaurati cum eiusdem sortis patenulis, ex his unus cum coperculo ecclesiae donatus per dominam comitissam Erdődy, unus calix ex dimidio argenteus cum patena inauratus, unus calix cupreus inauratus sine patena, unum ciborium argenteum inauratum a supra memorata domina comitissa dono datum, unum ciborium argenteum absque inauratione externa, unum pacificale argenteum dono datum a domino Casparo Buzingay, unum ostensorium argenteum cum particula sancti crucis a supramemorata domina comitissa dono datum, una lampas argentea ante aram maiorem, unum thuribulum argenteum cum eiusdem sortis navicula et cochleari, una pixis argentea cum patenula pro oleo infirmorum ac una deferendo ad infirmos venerabili, duo parva candelabra argentea tabernaculo insistentia, tredecim casulae coloris varii una cum accessoriis, quinque casulae nigrae cum accessoriis, octo casulae coloris varii desideratis nonnullis accessoriis iam vetustae, unum pluviale coloris varii, duae dalmaticae eiusdem sortis cum pluviali, una vestis pretiosa flavi coloris et flosculis ornata pro Beata Virgine arae maioris, una similis vestis caerulea ex damasca,

una vestis antiqua coloris rubri, cum semiaureis fimbriis prioribus similis, quatuor vesticulae coloris varii pro effigie Beatae Virginis Cellensis, duo pulvilli flavi ex pretiosa materia, duo pulvilli rubri, unum antependium rubrum cum aureis fimbriis et auro in textis flosculis, tria antependia sericea varii coloris, unum velum sericeum viride cum fimbriis argenteis, unum velum album ordinarium, tria vela nigra, duae tunicellae pro ministrantibus ex materia rubra, duae tunicellae ex rubro panno antiquiores, duae tunicellae nigrae, quatuor missalia, quatuor missalia pro requiem, duo vidualia, unus Liber evangeliorum slavonicus, quatuor cinguli coloris varii, unum thuribulum antiquum ex aere una cum accessoriis, unum baldachinum ex rubra damasca, una umbella antiqua, tria rubra vexilla, unum vexillum caeruleum Cehae sartorum recenter curatum, duo urceoli ex aere inargentati una cum pelvi, duo urceoli stannei cum pelvi, duo urceoli antiqui ex lamina una cum pelvi, una patena stannea cum urceolo eiusdem sortis pro baptismo deserviente, unum lavatorium stanneum, una pixis stannea pro sale, et cineribus deserviens, sex candelabra stannea, quatuordecim candelabra aerea, duo candelabra mensalia ex aere, unum candelabrum ex aere de fornice pendens, novem tintinabula, unum vasculum cupreum pro aqua benedicta, unus cacabus cupreus pro aqua baptismali, sex sedes partim pelle, partim materia obductae. Supellex linea: decem albae, quatuordecim humeralia, sex superpellicea, viginti quinque corporalia, triginta purificatoria, linea frusta infra palas quadraginta, triginta tobaleae, triginta manutergia maiora, octo manutergia minora, octo superpellicea pro ministrantibus. Haec proinde est notabilior supellex ecclesiae praeter aliam vetustam, pro usu iam inhabilem, quae decenter asservatur sub cura aeditui fidelitatis iuramento obstricti. Ecclesiae huius tectum casui proximum magnis expensis reparatum est anno 1781 et hucdum reparatio continuatur.

...

§ V. De coemeteriis

Coemeterium unum est, quod muro cinctum et benedictum, ac a domibus remotum longum est orgiarum viginti novem, latum

quindecim: in huius meditulo subsistit parochialis ecclesia. Habet praealtam crucem, quae propter vetustatem casui est proxima, neque reparabilis ob lignum jam a fundo putridum, et ideo amovebitur, et crux nova eo transferetur. In hoc coemeterio duae visuntur capellae: una quidem ad dextram ingredientis ecclesiam Dolorosae Matris, cuius statua lignea picturis est vestita, in hac capella parochus habet obligationem sacrorum duodecim annue celebrandorum ex fundatione familiae Szentkereszty. Haec dote destituta conservatur sumptibus ecclesiae. Altera capella est olim quidem sancti Michaelis archangeli, nunc vero Christi crucem ferrentis. Haec aequae dote destituta, situata est in angulo coemeterii meridiem respiciente, habetque infra se ossarium. Ad hoc coemeterium sepeliuntur fidelium corpora matricis ecclesiae absque aliqua taxa. Scrobes vero fiunt in profunditate unius orgiae, et a muris ecclesiae orgia remotae. Hoc coemeterium nunquam fuerat clausum, sepulturae fidelium sufficit, neque in eo scrinia communitatum, aut privatarum familiarum asservantur, neque gramen falcatur, vel pecora immittuntur. Vespiliones duo sunt; unus Josephus Reppa annorum circiter quinquaginta, alter Joannes Kurinecz annorum quadraginta sex: uterque catholicus. Horum officium est scrobes praescripto modo parare, et dependent a communitate per quam etiam ad hoc munus eliguntur. Proventus eorum sunt a singula scrobe per denarios viginti, annue important singulo florenos quatuor, denarios quinquaginta. Relaxata ab oneribus communitatis, ac census annui cuius aequivalentia facit florenos septem denarios quindecim, in summa horum proventus facit fl. 16 d. 15.

§ VI. De confraternitatibus

Datur confraternitas cordigerorum sancti Francisci, huius devotiones sunt: dominica novilunii offertur sacrum pro vivis et defunctis, cuius stipendium solvitur denariis quinquaginta ex offertorio eiusdem diei; residuum reponitur ad cassam, in qua actu reperiuntur floreni triginta septem, quadraginta quatuor denarii: de qua pecunia parens confraternitatis ratiocinatur.

Congregatio catechetica introducta nondum est; est tamen populus divisus in turmas, et catechesi diligentem navat operam. In examine bene substitit, in locum congregationis cessantis cordigerorum introducitur catechetica, cum suis indulgentiis et devotionibus.

...

§ XVI. De dominis terrestralibus et patronis

Jus patronatus modo fovet, et dominus terrestris est dominus comes Joannes Palffy, antehac familia Erdődyana, jus parochum praesentandi habuit arbitrio ordinarii investiendum. Eadem non solum sarta et tecta ecclesiae, verum etiam parochiae, et scholae suppeditatis materialibus, imo et necessariis sumptibus ad exolvendos opifices desideratis conservabat. Post fatale tamen incendium anni 1779 domum parochialem undequaque desolatam, jure patronatus velut in bivio posito, sola plebs rustica restauravit, cum interposita tamen protestatione quoad anteriorem tractum parochiae cuius totalis reparatio jus patronatus habenti incumbit. Labores etiam tam manuales, quam etiam currules circa ecclesiam, et coemeterium inscriptionalisticis ac in minimo quidem concurrentibus, solum plebs rustica praestitit, hactenus non sine aggravio, circa aedificium vero parochiale, et scholam tam in tertialitate laborum, quam etiam expensarum concurrerunt hactenus filialistae Lossonczenses.

§ XVII. De populo parochiano

Populus potiori ex parte est slavonicae nationis, dantur tamen complures Germani, ad quorum excipiendas confessiones, et eos catechisandos, necessaria est lingua germanica, hac etiam modernus parochus utitur, sunt autem omnes religionis catholicae paucis Judaeis exceptis. Testimonia peractae confessionis paschalis ab omnibus cuiuscunque demum ii status sint, et conditionis excipit; nec aliquis hanc inter intermississe repertus est. Divinis officiis sedulo intersunt, festo etiam de praecepto, et statutos

jejuniorum dies observant, tempore vetito solemnitates nuptiarum, vel commessiones, aut divinorum tempore saltus, vel lusus non admittuntur. Animae in oppido Szomolany sunt confessionis catholici capaces 930, incapaces 320. Summa summarum 1250.

- § I. De ecclesiae situ
- § II. De exteriori, et interiori structura ecclesiae
- § III. De interiori ornatu ecclesiae et sacristiae
- § IV. De dote, et redditibus ecclesiae
- § V. De coemeteriis
- § VI. De confraternitatibus
- § VII. De parcho eius incumbentia et jurisdictione
- § VIII. De officio divino
- § IX. Circa administrationem sacramentorum
- § X. De ritu in sepulturis
- § XI. De libris parchoi
- § XII. De proventu parchoi, et eius subsistentia
- § XIII. De capellanis
- § XIV. De familia domestica parchoi
- § XV. De servis ecclesiae
- § XVI. De dominis terrestrialibus et patronis
- § XVII. De populo parochiano
- § XVIII. De parochiae extensione jurisdictionis limitibus et eius circumstantiis
- § XIX. De aliis parochiae circumstantiis. De capellis et oratoriis (supellex capellarum)
- § XX. De capellis militaribus et eorum capellanis
- § XXI. De sacerdotibus clericis
- § XXII. De regularibus intra ambitum parochiae
- § XXIII. De monialibus intra ambitum parochiae
- § XXIV. De graeci ritus catholicis Armenis Ruthenis
- § XXV. De alienis a fide catholica, de graeci ritus non unitis
- § XXVI. De Judaeis
- § XXVII. De augustanae et helveticae confessionis
- § XXVIII. De locis parcho locali catholico carentibus

§ XXIX. De aliis piis foundationibus intra ambitum parochiae
Combinatorium
Tabella
Statuta particularia et statuta generalia

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 1, 117.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 1, 131.

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 3., 108. (1634).

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 8., 87. (1694).

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 9., 180 (1695).

Prímási Levéltár Esztergom, Archivum ecclesiasticum vetus, Lib. 157, 683. (1782).

Archív Arcibiskupského úradu Trnava, fond Officium Vicariale Tyrnaviense, oddelenie Kanonické vizitácie, rok 1782, sign. I./1.

Archív Rímskokatolíckeho farského úradu v Smoleniciach, Visitatio canonica Parochiae Szomolanensis, bez signatúry.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív, Bratislava, Mikrofilmy, sign. B 1496.

EDÍCIE PRAMEŇOV

BEKE, Margit. *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616 – 1637)*. *Strigonium antiquum* 3. Budapest, 1994.

BUCKO, Vojtech. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564*. Bratislava, 1937.

Corpus iuris canonici. Vatikán, 1918.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Baťaniovska kanonická vizitácia Smoleníc z r. 1782. In *Studia historica Tyrnaviensia IX-X*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 382-424.

LOPATKOVÁ, Zuzana. *Visitationes canonicae archidiaconatus Posoniensis 1694/1695*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2019.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BARTL, Július. Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín. In *Vojenská história* 2, 12, 2008, s. 28-52.

BITSKEY, István. *Petrus cardinalis Pazmany, archiepiscopus Strigoniensis*. Eds. J. Šimončíč, A. Hološová. Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2010.

BOŠANSKÝ, Martin. *Kánonické vizitácie Nitrianskej diecézy do roku 1831. Studia Theologica Nitriensia* 15. Nitra: Gorazd n. f., 2018.

BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba*. Bratislava, 1940.

Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku. Ed. J. Šimončíč. Trnava: Trnavská univerzita, 1994.

Dejiny Slovenska II. Ed. V. Matula, J. Vozár. Bratislava: Veda, 1987.

Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku. Eds. E. Krapka, V. Mikula. Cambridge: Dobrá kniha, 1990.

DOLINSKÝ, Juraj. *Aspekty potridentskej reformy*. Bratislava, 2001.

DOLINSKÝ, Juraj. *Cirkevné dejiny Slovenska I*. Bratislava 2001; *II.*, Bratislava 2002.

Esztergomi főegyházmegye I. – IV. Sorozatszerkesztők: Szántó Konrád, Zombori István. Esztergom, 2000.

FIALOVÁ, Ivana. Kanonické vizitácie ako zdroj poznania života farností šaštínskeho arcidiakonátu v prvej polovici 17. storočia. In *Kanonické vizitácie po tridentskom koncile*. Ed. C. Hišem, P. Fedorčák. Košice: Teologická fakulta KU, 2007, s. 85-93.

Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Ed. V. Čičaj. Bratislava, 1997.

HOFERKA, Martin. Šaštínsky (vice)archidiakonát v 16.-18. storočí. Skalica: Záhorské múzeum v Skalici, 2011.

HOFERKA, Martin. Vývoj cirkevnej správy v Šaštínskom archidiakonáte v 16.-18. storočí. In *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Ed.

V. Rábik. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2011, s. 315-317.

HUDÁK, Ján. *Patrocíniá na Slovensku*. Bratislava, 1984.

KAMENICKÁ, Mária. *Kanonické vizitácie na Spiši ako historický prameň*. Bratislava, 1972.

KOHÚTOVÁ, Mária. Náboženská situácia na Záhorí v 17. storočí. In *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. Ed. J. Šimončíč. Trnava, 1996, s. 367 – 374.

KOHÚTOVÁ, Mária (ed.). *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*. Bratislava: Historický ústav SAV – Slovenská historická spoločnosť pri SAV, 2003, s. 78 - 85.

KOHÚTOVÁ, Mária. Vplyv reformácie na vývoj farskej siete. In *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. V. Rábik a kolektív. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 297-314.

KOHÚTOVÁ, Mária. Štruktúra zápisníc z katolíckych kanonických vizitácií v 16. a 17. storočí. In *Studia Historica Tyrnaviensia XVII*. Trnava, 2017, s. 217-226.

KÓNYOVÁ, Annamária, KÓNYA, Peter: *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. - 18. storočí*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010.

KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava: Veda, 2001.

KOWALSKÁ, Eva. Ozbrojená moc v procese rekatolizácie (Náčrt problematiky). In *Vojenská história*, 9, 2, 2005, s. 45-54.

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Piae foundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Bratislava: PRO HISTORIA, 2009.

KVAČALA, Ján. *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 – 1711*. Liptovský Mikuláš, 1935.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Výskum slovenských cirkevných dejín – stav a perspektívy. In *Studia historica Tyrnaviensia II*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2002, s. 137 – 148.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 16. a v 1. polovici 17. storočia. In *Studia historica Tyrnaviensia IV.*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2004, s. 117 – 136.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Národnostné zloženie obyvateľstva Podhorského dekanátu vo svetle kanonickej vizitácie z roku 1634. In *Studia historica Tyrnaviensia VI.* (Ed. V. Rábik, M. Dobrotková), Trnava: Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, s. 149-162.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu. In *Kanonické vizitácie po tridentskom koncile*. Eds. C. Hišem, P. Fedorčák, Košice: Teologická fakulta KU, 2007, s. 141-149.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Realizácia kanonických vizitácií po Tridentskom koncile v Uhorsku na príklade Podhorského dekanátu (do polovice 17. storočia). In *Slovensko a Svätá Stolica*. Eds. M. Dobrotková, M. Kohútová. Trnava 2009, s. 160-170.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Kanonická vizitácia - k jej interpretácii, limitom a metodologickým otázkam v historickom výskume. In *Prameň - jeho funkcia, význam, interpretácia a limity v historickom výskume*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010, s. 69-77.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Vzdelávanie vo vidieckom prostredí okolia Trnavy v období raného novoveku. In *Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért. Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu. Science for Education – Education for Science*. Zborník z medzinárodnej konferencie. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre, 2010, s. 121-128.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Vývoj cirkevnej správy na území neskoršieho Trnavského vikariátu v 16. – 18. storočí. In *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. V. Rábik a kol. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 335-365.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Vallási helyzet a 17. század első felében a mai Szlovákia területén. In *Magyar Sion V.* (XLVII.), 1. szám, 2011, s. 63-74.

LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie Smolenického dekanátu v 18. storočí*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011.

LOPATKOVÁ, Zuzana. Náboženská situácia na juhozápadnom Slovensku vo svetle pázmaňovských vizitácií. In *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia*. Ed. M. Kohútová. Trnava – Bratislava 2012, s. 145-164.

LOPATKOVÁ, Zuzana. *Kanonické vizitácie severozápadnej časti Podhorského dekanátu v 2. polovici 16. storočia a v 17. storočí*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014.

MRVA, Ivan. Náboženská otázka v protihabsburských povstaníach. In *Problematika cirkevných dejín 1517-1681 na Slovensku (v Uhorsku)*. Ed. D. Čaplovič. Badín 1998, s. 134-135.

ŠÁTEK, Josef: *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jozefinizmu*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1946.

ŠIMONČIČ, Jozef. Správa arcibiskupa Juraja Selepčeniho – Pohronca ad limina Sv. Stolici roku 1684. In *Trnavská univerzita 1635 – 1777*. Ed. J. Šimončič. Trnava: Trnavská univerzita, 1996, s. 383 – 402.

ŠIMONČIČ, Jozef – KARABOVÁ, Katarína: *Kanonické vizitácie Dunajeckého dekanátu v Spišskom biskupstve z roku 1832*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2015.

ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny I. - IV.* (Reprint). Martin, 1943.

Trnavská univerzita 1635 – 1777. Ed. J. Šimončič. Trnava: Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 1996.

TROCHTA, Jozef. *Zoznam fár Slovenska I. (Bratislavská stolica)*. Bratislava: HÚ SAV, rukopis, 1964.

ŽUDEL, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava, 1984.

Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.
Katedra histórie FF TU
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
zuzana.lopatkova@truni.sk

KANONICKÉ VIZITÁCIE 16. – 18. STOROČIA V SLOVENSKÝCH DEJINÁCH

Vydavateľ
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2021
Hornopotočná 23, 918 43 TRNAVA
www.ff.truni.sk

© Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., 2021
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021

ISBN 978-80-568-0442-1
EAN 9788056804421

